

Nyilatkozat a szakdolgozat státuszáról (nyilvános, bizalmas)

Alulírott Gulyás Marianna (Neptun kód BSAFQK) Az Antall-Boross-kormány gazdaságpolitikája.....

című szakdolgozatommal/záródolgozatommal (továbbiakban mű) kapcsolatban az alábbiakról nyilatkozom:

- Kijelentem, hogy a mű BGE Dolgozattár repozitóriumába való feltöltésével más jogát nem sértem. Tudomással bírok arról, hogy az Egyetem a szerzői jogok meglétét nem ellenőrzi.
- Nyilatkozom, hogy a mű (a megfelelő rész aláhúzandó)
 - a bizalmas
 - a nyilvánosság számára hozzáférhető.
- Tudomásul veszem, hogy
 - szerzői jogsértés esetén az Egyetem az érintett dokumentum elérhetőségét a szerzői jogsértés tisztázása idejére átmenetileg korlátozza,
 - szerzői jogsértés esetén az érintett művet a Repozitórium adminisztrátora a Repozitóriumból haladéktalanul eltávolítja,
 - amennyiben a dolgozatomat a nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszem, az egyetem a dolgozatot az interneten a nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszi. Hozzájárulásom – szerzői jogaim maradéktalan tiszteletben tartása mellett – nem kizárólagos és időtartamra nem korlátozott felhasználási engedély.

Kelt: Budapest 2022.05.04.

.....
hallgató

NYILATKOZAT

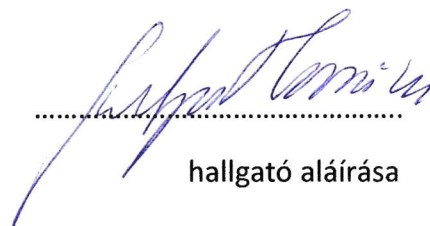
Alulírott *Gulyás Marianna* büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom, hogy a szakdolgozatomban foglalt tények és adatok a valóságnak megfelelnek, és az abban leírtak a saját, önálló munkám eredményei.

A szakdolgozatban felhasznált adatokat a szerzői jogvédelem figyelembevételével alkalmaztam.

Ezen szakdolgozat semmilyen része nem került felhasználásra korábban oktatási intézmény más képzésén diplomaszerezés során.

Tudomásul veszem, hogy a szakdolgozatomat az intézmény plágiumellenőrzésnek veti alá.

Budapest, 2022 év május hónap 4. nap

.....
hallgató aláírása

SZAKDOLGOZAT

GULYÁS MARIANNA

2022

BUDAPESTI GAZDASÁGI EGYETEM
KÜLKERESKEDELMI KAR
NEMZETKÖZI GAZDÁLKODÁS ALAPSZAK
LEVELEZŐ TAGOZAT
GAZDASÁGDIPLOMÁCIAI SZAKIRÁNY

AZ ANTALL-BOROSS-KORMÁNY GAZDASÁGPOLITIKÁJA

BELSŐ KONZULENS: DR. HABIL. DOMONKOS ENDRE

KÉSZÍTETTE: GULYÁS MARIANNA

BUDAPEST 2022

Tartalomjegyzék

ÁBRAJEGYZÉK	4
BEVEZETÉS	5
1. A KÁDÁR-KORSZAK NEGATÍV ÖRÖKSÉGE	6
1.1. <i>A magyar ipar a Kádár-korszakban</i>	7
1.2. <i>A magyar agrármodell és annak válsága</i>	8
2. MAGYARORSZÁG GAZDASÁGA A KGST TAGJAKÉNT	11
2.1. <i>A KGST megszűnésének hatása a magyar gazdaságra</i>	13
3. A MAGYAR ELADÓSODÁS OKAI	15
4. 1990 – AZ ANTALL-KORMÁNY MEGVÁLASZTÁSA	19
4.1. <i>Gazdasági átalakulás</i>	20
5. PRIVATIZÁCIÓ	21
5.1. <i>Spontán privatizáció</i>	21
5.2. <i>A privatizáció törvényi háttere</i>	22
5.3. <i>A készpénzes privatizáció okai Magyarországon</i>	23
5.4. <i>Az államcsőd veszélye és a privatizáció</i>	24
5.5. <i>A privatizáció hatása a mezőgazdaságra</i>	25
5.6. <i>A privatizáció hatása az iparra</i>	26
5.7. <i>A privatizáció társadalmi következményei</i>	27
5.7.1. <i>Megszűnő munkahelyek</i>	27
5.7.2. <i>Korai nyugdíjazás</i>	29
5.7.3. <i>Környezetszennyezés</i>	30
5.8. <i>Rendszerváltás Lengyelországban</i>	31
5.8.1. <i>A lengyel privatizáció</i>	32
5.9. <i>Csehszlovák reformkísérletek</i>	34
5.9.1. <i>A csehszlovák privatizáció</i>	34
5.10. <i>A lengyel, a csehszlovák és a magyar modell összehasonlítása</i>	35
6. A KÁRPÓTLÁSI RENDSZER	37
6.1. <i>A kárpótlás törvényi háttere</i>	37
6.2. <i>A kárpótlás támogatói és ellenzői</i>	38
6.3. <i>A kárpótlás politikai következményei</i>	39
6.4. <i>Az egyházak kárpótlása</i>	40
6.5. <i>A kárpótlás gyakorlati megvalósítása</i>	41
KONKLÚZIÓ	43
IRODALOMJEGYZÉK	44

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Gazdaságilag aktívak bruttó átlagkeresete és reálkeresete.....	7
2. ábra: A külkereskedelmi termékforgalom volumenindexe 1960-1990.....	12
3. ábra: Bruttó hazai termék, fogyasztás és felhalmozás.....	15
4. ábra: Magyarország államadóságának alakulása 1980-1990 között.....	17
5. ábra: A nemzetgazdasági beruházások hosszú idősoros adatai.....	27
6. ábra: A munkanélküliek száma kor és nem alapján 1990-ben.....	28

BEVEZETÉS

1990 tavasza rendkívül izgalmasnak ígérkezett Magyarországon. Ebben az évben került sor az első szabad választásra hazánkban. Az elkövetkező években alapjaiban változott meg a magyar gazdaság, az új irányelvek, amelyeknek megfelelni kényszerült az ország, mind a mai napig befolyásolják életünket.

Szakedolgozatom középpontjában az Antall-Boross-kormány gazdaságpolitikájának vizsgálata áll, a rendszerváltás időszakában. Terjedelmi korlátok miatt azonban nem kívánok foglalkozni az Antall-kormány kül- és belpolitikájával.

Úgy gondolom, fontos ismernünk a korszak előzményeit, mivel ezek nélkül nem tudnánk értelmezni a gazdasági döntéseket, amelyeket az Antall-kormány meghozott.

Az Antall-Boross kormány megválasztásával, a rendszerváltással úgy gondolták az emberek, hogy gyökeres változások fognak végbemenni az ország életében. Ezek az elvárások teljesültek, azonban a várt gazdasági fellendülés helyett súlyos visszaesés történt annak minden gazdasági velejárójával.

Munkám második, nagyobb részében a privatizációs folyamat kerül bemutatásra. A magyarországi privatizációs folyamatok megértését, és azok lehetséges alternatíváit a Lengyelországban és Csehszlovákiában végbement folyamatokon keresztül fogom elemezni.

Mindezek mellett számos új törvény született a vizsgált időszakban, a dolgozat második részében a témámhoz leginkább kapcsolódó piacgazdasági törvények bemutatására kerül sor. Ez a négy törvény egymásra épült: a jegybanktörvény; pénzügyi törvény; számviteli törvény és a negyedik, a csődtörvény. Ezen törvények bevezetése ebben az időszakban példanélküli volt a hasonló gazdasági mintát követő országok között.

Megvizsgálom, hogy a KGST megszűnésére milyen válaszokat adott Magyarország, összehasonlítva a szomszédos országokban végbement folyamatokkal.

Véleményem szerint a korszak másik nagy problémáját is fontos megemlíteni, ami a munkanélküliség volt. A munkanélküliek emelkedő száma több okra is visszavezethető, ezek között a gazdasági rendszer átalakítása, a megszűnt külgazdasági piacok (KGST megszűnése) miatt csődbe ment vállalatok is szerepelnek.

1. A KÁDÁR-KORSZAK NEGATÍV ÖRÖKSÉGE

Az előző korszaknak (Kádár-rendszer, 1956-1990) voltak előremutató, pozitív fejleményként értékelhető intézkedései, amelyek kétségkívül fontosak voltak abban az időben. Ilyen volt az 1968-as reformcsomag.

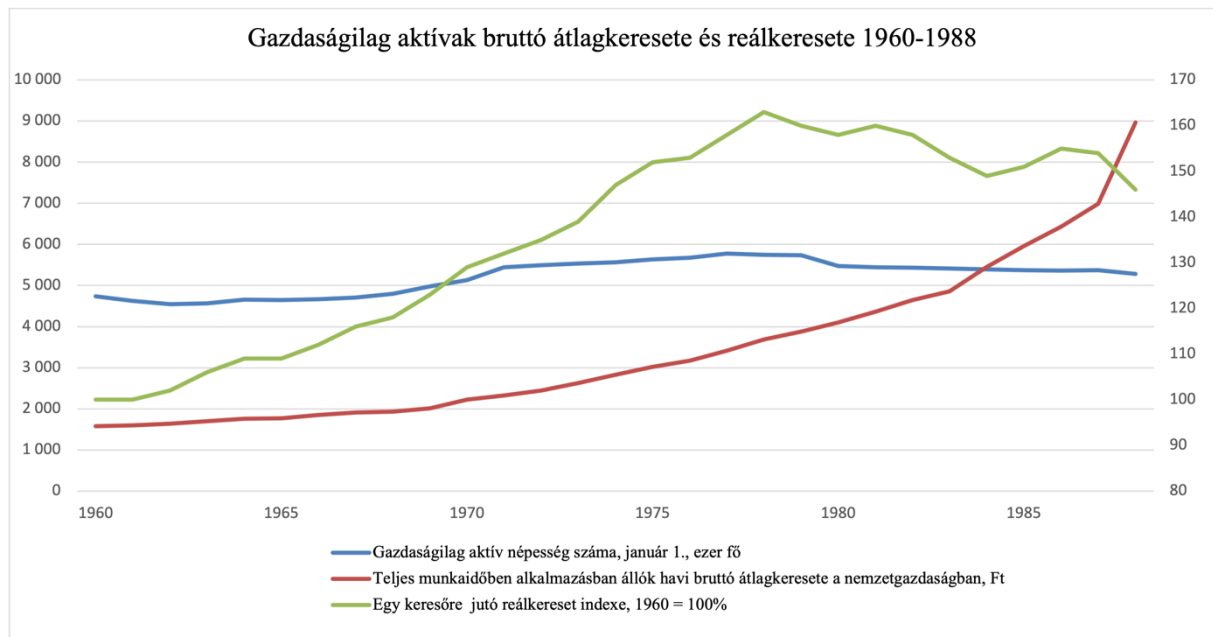
A rendszerváltást megelőzően pozitív intézkedés volt az 1968-as új gazdasági mechanizmus, amelyet KGST-tagországok között nálunk vezettek be először. Ennek a reformnak a szükségességét 1966-ban ismerték fel, azonban csak 1968-ban került bevezetésre.

A reformnak három főbb eleme volt. Az első, hogy nagyobb vállalati önállóságot biztosítottak a termelések és a beruházások terén. A gyakorlatban ez úgy valósult meg, hogy már nem központi utasításra meghatározott, hanem piaci érdekeiknek megfelelő termékeket állíthattak elő a vállalatok. A reformot megelőzően központi árszabályozás volt, amit 1952-ben vezettek be. Azonban ez nem volt egységes, mivel a vállalatoknál az önköltség volt az árszabályozás alapja míg a további ágazatokban az állam árpolitikája szerint alakult az árszabályozás. EGYMÁS MELLETT létezett a hatóságilag rögzített ár és a piaci keresletnek megfelelő ár (Gulyás, 2009).

A reform második elemének köszönhetően az 1970-es években az összes használati cikk közül szigorúan kötött árakon már csak az alapvető élelmiszerek kerültek kereskedelmi forgalomba (Romsics, 2010).

A harmadik fontos pont a bér- és jövedelemszabályozás volt. A munkabéreket szakmák szerint központilag határozták meg addig, azonban 1968-tól kezdve a vállalatok szabadon dönthettek a dolgozóik béreiről, így a jobb teljesítményt nyújtók magasabb bért kaphattak.

Ezeknek az intézkedéseknek a célja az volt, hogy a magyar gazdaság fokozatos visszaintegrálódjon a világgazdaságba (Gulyás, 2009).

1. ábra: Gazdaságilag aktívak bruttó átlagkeresete és reálkeresete

Forrás: saját szerkesztés A KSH adatai alapján

Általánosságban elmondható, hogy az új gazdasági mechanizmus bevezetésével nőtt a lakosság életszínvonala. Ez a növekedés azonban csak a szocialista blokk többi országához képest mutatkozott meg (Gulyás, 2009).

Az életszínvonal emelkedését az 1973-as olajárrobbanás állította meg, melyet még további két olajár-emelkedés is követett (Gulyás, 2009).

A fent említett pozitívumok mellett szót kell ejtenünk a súlyosabb, negatív jellemzőkről is. A Kádár-rendszer rendkívüli devizaadósságot hagyott hátra, amely 1989-ben 20,4 milliárd dollár volt. Komoly környezetszennyezés is jelen volt, amelyért a mezőgazdasági nagyüzemek és a nehézipar volt felelős. Magyarországra is jellemzőek voltak azok a problémák, melyek a többi szocialista rendszerben is megtalálhatóak voltak. Ilyen volt például a technikai lemaradás és a merev, bürokratikus tervezéskorlátozás (Gulyás, 2009).

1.1. A magyar ipar a Kádár-korszakban

Az ipari termelés az 1960-as években átlagosan 8,5 %-kal növekedett és az 1960-as évek második felében ismét 7 %-ot ért el. Ez a növekedés viszont nem a termelékenység és a hatékonyság növeléséből fakadt, hanem az élő munkaerő tömeges bevonásából. Az ipari munkások száma 6 %-kal bővült, azonban a termelési érték csak 4 %-ot emelkedett.

A gépipar fejlődött a leginkább a nehézipari ágazatok közül, a termeléshez 25 %-kal járult hozzá. Magyarország a gyártmányszakosodás miatt személygépkocsit nem gyárthatott, viszont autóbuszokat igen. Sikeres vállalat volt a Csepel Autógyár és az Ikarus Karosszéria és Járműgyár (Romsics, 2010).

A vegyipar az 1970-es években már az ipari termelés 11 %-át adta. Fontos ágazat volt a műtrágyagyártás és a kőolaj feldolgozása is. Az 1960-as években kezdődött meg a gyógyszeripar megerősödése, a nagymúltú Richter Gedeon bővítésével és a Biogal Gyógyszergyár alapításával. Az ország a gyógyszergyártás világranglistájának 14. helyére került. Az 1980-as években pedig a Magyarország volt a világ 6. legnagyobb gyógyszer-exportőre (Romsics, 2010).

A nehézipar túlsúlya miatt folyamatos volt az igény az energiahordozókra. Ez az igény főként a szénre épült, amelynek felhasználása az 1960-as évek végére 31,5 millió tonnára emelkedett az 1950-es évekbeli 13 millió tonnához képest. Ez az arány azonban 1967-re mérséklődött, amikor az energiafogyasztásban emelkedett a kőolaj és a földgáz felhasználásának aránya (Romsics, 2010).

Már a két világháború között is jelentős volt Magyarország lemaradása a hírközlésben, mint infrastrukturális ágazatban, azonban a Kádár-korszak alatt ez a probléma tovább súlyosbodott. A telefonállomások száma 12-ről 33-ra növekedett 1950 és 1967 között. Ez a növekedési arány a harmadik világhoz tartozó országokéval volt azonos (Romsics, 2010).

Az 1980-as években a nagyiparban megjelent a vállalati gazdasági munkaközösség (VGMK). Ezt a vállalatnál dolgozók csoportjai alkották, akik a céggel bérleti szerződéskötés útján, a munkaidejük letelte után, a vállalat berendezéseit használva, a termelés profiljához kapcsolódó termékeket állítottak elő. A gazdasági munkaközösségek nem mindig kapcsolódtak egy adott vállalathoz, független gazdasági munkaközösségként (GMK) is megjelentek. Főként az építőiparra volt jellemző a GMK-k működése (Kiss, 2014).

1.2. A magyar agrármodell és annak válsága

Magyarországon 1961-re a TSZ tagok száma megtöbbszöröződött, a területállománnyal egyetemben. A tagok belépése nem jelentette automatikusan, hogy elveszítették tulajdonjogukat a földjük felett, hanem azt, hogy az közös használatba került. Mindezek mellett voltak olyan földek is, amelyeket a tulajdonosuk felajánlott, sokan például városba költöztek, ipari munkát vállalva (Gulyás, 2009).

1967-ben egy rendelettel megoldották az örökösödési problémákat, ami a kilépett tagok miatt volt szükséges. A földmegváltási törvény megszüntette azoknak a személyeknek és leszármazottjaiknak a földtulajdonát, akik nem mezőgazdasági foglalkoztatású TSZ tagok voltak (Gulyás, 2009).

Általánosságban elmondható, hogy a magyar agrármodell sikeressége abban rejlett, hogy ki tudta elégíteni a belső piacot. A piaci felvevője a többi szocialista ország volt, amely nem zárta ki a nyugati piacokra való szállítás lehetőségét sem (Gulyás, 2009).

1966-ban megszüntették a TSZ-ek tervgazdálkodását, így a termelői szerkezetüket a piac szerint alakíthatták át. A szakirodalom négy főbb pontban határozza meg a magyar agrármodell alapját (Gulyás, 2009).

A nagyüzemi termelés

Az 1960-as évek elejétől életre keltették a nagyüzemi, nagyobb földterületeken folyó termelést. Ezek a nagyüzemek az amerikai farmok példája alapján kerültek kialakításra. Ennek a lényege a minél inkább gépesített gabonatermesztés volt, majd lassan áttértek az ipari növények és a kertészeti növények termelésére is. A modell sikerességét előre vitte, hogy a havi bérkifizetések és a társadalombiztosítás mellett a munkafeltételek is javultak (Gulyás, 2009).

Háztáji integráció

A háztáji integráció nagyon fontos volt a magyar szocialista mezőgazdaságban. A nagyüzemek átszervezésével kihasználatlan lett 100 milliárd forintnyi eszközállomány. Ezen javak felhasználását a kisüzemi termeléssel tudták hasznosítani. Ezeknek a területeknek egy részét a TSZ tagok kapták, vagy pedig azok, akik nem kötődtek a mezőgazdasághoz, de főállásuk mellett tudtak a gazdaságban dolgozni (Gulyás, 2009).

Több szempontból is elengedhetlenné vált a mezőgazdaságnak ez a része. A háztáji integrációk szerves részét képezték az ország élelmiszerellátásának. A mezőgazdaságnak voltak olyan ágazatai, amelyek nagyüzemi termelésben nem lettek volna gazdaságosak ezért kiszervezték őket kisüzemi termelésbe. Ilyen volt egyes haszonállatok vágásra előállítás, valamint néhány gyümölcs termesztése is.

A háztáji integrációknak a nagyüzemi termeléssel igen szoros volt a kapcsolatuk, mivel a vágóállatokat átvették pénzért cserébe, így motiválva a kistermelőket. Piacuk biztosított volt anélkül, hogy komolyabb beruházásokat kellett volna eszközölniük.

Sajnos a politikai vezetés nem nézte ezt jó szemmel, és adót vetett ki a kistermelőkre, mire az állatállomány drasztikusan csökkent (Gulyás, 2009).

Állami gazdaságok

Mivel a mezőgazdaságban nagy átszervezés történt az 1970-es években, így a termelési rendszereket is át kellett alakítani. Az új technológiákat figyelembe véve új eljárásokat alkalmaztak. Ennek úttörője volt a Bábolnai Állami Gazdaság, melynek eredményessége láttán sokan csatlakoztak hozzá. A termelékenység emelkedése miatt más ágazatokban is elkezdték alkalmazni az új, nyugati technológiákat (Gulyás, 2009).

Számos esetben a nyugati országokból behozott, fejlett technológiát használtak. Az ehhez szükséges tőke biztosítását a devizahiteles konstrukció tette lehetővé, azonban ez a lehetőség 1975-ben megszűnt (Gulyás, 2009).

Alaptevékenység melletti egyéb tevékenység

A technikai fejlődés miatt egyre kevésbé volt szükség élő munkaerőre, azonban központilag meghatározták a teljes foglalkoztatás fenntartását. Ezt a problémát feloldotta, hogy önálló gazdasági ágazatként fejlődtek tovább az alaptevékenységük melletti tevékenységet folytató üzemek. Így helyben tudták az apró javításokat, építkezéseket és karbantartásokat elvégezni (Gulyás, 2009).

Ezek voltak a magyar agrárium jellemzői az 1980-as évekig. Magyarország a legdinamikusabban fejlődő mezőgazdasági országok közé tartozott, azonban ennek a fejlődésnek vége szakadt. Ez nem csak a rendszer hibáiból adódott, hanem a megváltozott piaci körülmények miatt is, amelyeket a későbbi fejezetekben fogom majd bemutatni.

Mindenképpen említésre méltó, hogy megtiltották a szövetkezetek földforgalmát, ezért aránytalan volt az országban a munkaerő foglalkoztatottsága. A tömegtermelés még mindig jelen volt és egyes ipari ágazatok – köztük az élelmiszeripar – lemaradtak a fejlődésben. Ez az elmaradottság gátja volt a versenyképesség növelésének (Gulyás, 2009).

2. MAGYARORSZÁG GAZDASÁGA A KGST TAGJAKÉNT

Magyarország 1948 február 18-án aláírta a magyar-szovjet barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. 1949. január 20-án írták alá a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának alapokmányát Moszkvában, ehhez a szervezethez hamarosan csatlakozott Csehszlovákia, Lengyelország, Bulgária és Románia, a későbbi csatlakozók között volt Albánia és az NDK (Romsics, 2009).

Az 1960-as években a magyar nehéziparban a gépipar jelentős fejlődésen ment keresztül, és a teljes ipari termelés 25 százalékát adta. Ebben az időszakban az iparosításhoz szükséges eszközök, közlekedési eszközök és szerszámgépek előállítására kapott hangsúlyt. Ekkor alakult ki a KGST-n belül a gyártmányszakosodás. Magyarország termékei közül az autóbuszok voltak a legsikeresebbek, viszont személygépkocsi nem kerülhetett gyártásra az országban. A legsikeresebb autóbusz gyártók voltak a Magyar Vagon és Gépgyár, Csepel Autógyár, és az Ikarus Karosszéria (Romsics, 2009).

Magyarország a Világbankba és a Nemzetközi Valutaalapba való belépésével megkezdte pénzügyi kapcsolatait szorosabbra fűzni a Nyugattal. Ez a közeledés lehetővé tette az egyoldalú szovjet függés felszámolását. Magyarország – a régió más országaihoz hasonlóan – külföldi tőke bevonásával szerette volna a gazdaság fejlődését elősegíteni. Azonban az 1973-as olajárrobbanás után felvett hitelek összege jelentősen megnövekedett az árfolyamerősödés miatt. Az ország eladósodása nem csak a kedvezőtlen pénzügyi környezet miatt történt, hanem szerepet játszott benne a KGST-beli hagyományos munkamegosztás is (Köves, 2003).

Főbb vonásaiban a magyar-szovjet kereskedelmi kapcsolat hasonlított a többi KGST tagország Szovjetunióval folytatott kereskedelmére. A kereskedelmi kapcsolat lényege az volt, hogy a Szovjetunióból származó nyersanyagokért és energiahordozókért Magyarország iparcikkokkal és élelmiszerekkel fizetett (Köves, 2003).

A Szovjetunióból származó import több, mint felét az energiahordozók tették ki, a másik jelentős tételt pedig a katonai felszerelések jelentették. Importáltunk ezen kívül a szovjet féltől járműveket, például Moszkvics, Zsiguli és Lada típusú gépkocsikat (Romsics, 2009).

Az első megrázkódtatás, ami ebben a kereskedelmi modellben az országot érte, az 1973-as első olajárrobbanás volt, ami megváltoztatta a magyar-szovjet kereskedelmi kapcsolatot (Köves, 2003).

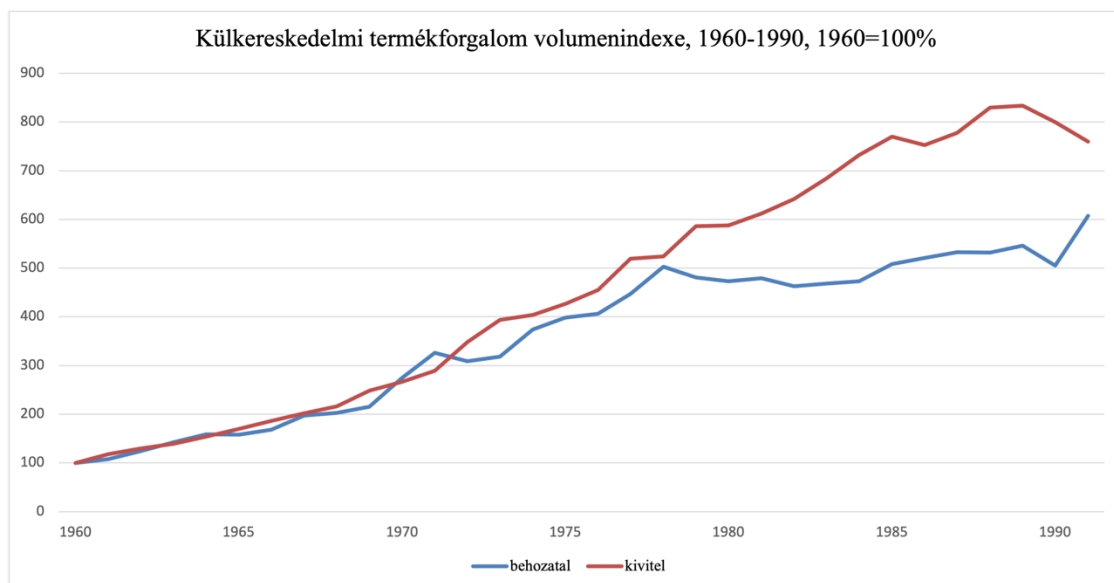
A cserearány-változás szoros összefüggésben volt az ország eladósodásával. A magyar-szovjet kereskedelmi kapcsolat kezdetben egy kiegyensúlyozott kapcsolat volt, azonban az új energiaárak miatt módosultak az addig megkötött szerződések, és a magyar félnek pótlólagos

szállítási kötelezettségei keletkeztek. A cserearányok romlása miatt az ország csak lassan tudta volna a megemelkedett szállítási mennyiségeket kitermelni ezért egy hosszú lejáratú hitelt vettünk fel a szovjet féltől (Botos, 2019).

Magyarország külkereskedelmének egyharmada a többi KGST tagországgal bonyolódott. A legfontosabb partnereink az NDK és Csehszlovákia voltak. A Jugoszláviával és Romániával folytatott külkereskedelem a teljes volumennek csak két-három százalékát tette ki (Romsics, 2010).

Magyarországon a gabonafélék termésátlaga 1980-ban 4790 kg volt. A KGST tagországainak 1800 kg, a Közös Piac országainak pedig 4460 kg volt a termésátlaga. A KGST átlagos termésátlagát negyven-ötven százalékkal múlta felül a magyar mezőgazdaság az 1970-es években, megközelítve ezzel az Egyesült Államok eredményeit. Hasonlóan jó eredményeink voltak az egy főre jutó hústermelésben, zöldség- és gyümölcsstermelésben is. A termésátlagok, a munkatermelékenység és a termelés színvonalának aggregált mutatója alapján Magyarország az 1970-es években tizenkettedik helyen szerepelt az európai országok között, 1979 és 1981 között pedig a kilencedik helyre lépett előre (Romsics, 2010).

A KGST-n belüli energiaárak növekedésével a tagországok csak nehezen tudtak lépést tartani. Ennek köszönhetően a tagországok növelték exportvolumenüket a Szovjetunió felé, így azonban csökkent a nyugati exportra szánt árualapjuk. Ezzel is növekedett a konvertibilis devizahitelek nagysága. Ez a folyamat a piaci befelé fordulást erősítette, így növelve a tagországok függését a szovjet fél felé (Köves, 2003).

2. ábra: A külkereskedelmi termékforgalom volumenindexe 1960-1990

Forrás: saját szerkesztés A KSH adatai alapján

1979 és 1984 között a szocialista exporttöbblet túlsúlyba került. Az export 7,2 százalékkal növekedett évente, az import pedig csak 4,9 százalékos éves növekedést mutatott. Ezek az adatok transzferábilis rubelben voltak kifejezve, a tőkés forgalomé viszont dollárban. Így a hitelfelvételek valutaneme elvált a bevétel valutánemétől. Ez pedig a dollár árfolyamának növekedése miatt növekvő terhekhez vezetett (Botos, 2019).

A KGST a műszaki fejlesztéseinél és beruházásainál a Nyugatra volt utalva, ez a fajta ráutaltság minden tagországra jellemző volt. A KGST-n belül sugaras kapcsolat volt jellemző a Szovjetunióval folytatott kereskedelemben. A szovjet féllel volt minden tagországnak a legintenzívebb kereskedelmi kapcsolata, egymás közötti kapcsolatuk nem közelítette meg ennek mértékét. Magyarország második legfontosabb külkereskedelmi partnere az NDK volt. Ennek a sugaras jellegű kapcsolatnak a megerősítésében több tényező is szerepet játszott. Az egyik tényező az volt, hogy a Szovjetunió nyugati embargó alá esett, és így legálisan csak a KGST országainak piacairól tudta a szükséges, fejlett műszaki termékeket importálni. Ennek ellentételezéseként pedig megnövekedett a nyersanyagszállítás ezekbe az országokba a Szovjetunióból. A másik ok pedig a nehézipar erőltetett fejlesztése volt. Ehhez szükségessé váltak a nyersanyagok, viszont ezek Magyarországon nem voltak megtalálhatók. Így – mivel nyugatról nem importálhattunk nyersanyagokat – a szovjet szállítmányokra volt utalva az ország. A magyar feldolgozóipar a szovjet nyersanyagbázison a szovjet igények kielégítésére rendezkedett be. Ezek a megrendelések nagy mennyiségben érkeztek, de nem támasztottak olyan szigorú minőségi elvárásokat velük szemben, mint a nyugati piacokon (Köves, 2003).

2.1. A KGST megszűnésének hatása a magyar gazdaságra

1991 június huszonnyolcadikán, Budapesten kimondták a KGST megszűnését, és még ugyanebben az évben formálisan is felbomlott a Szovjetunió (Fischer, 2005).

1991-től a bilaterális kereskedelmet a KGST tagországok között felváltotta a dollár alapú, világpiaci árakon való elszámolás. A tagországok egymástól korábban vámmentesen, a konvertibilis árakhoz viszonyítva olcsóbban tudtak importálni, innentől kezdve viszont a világpiaci árakon, illetékekkel és vámokkal terheltnek kellett ezt megtenniük (Hamar, 2000).

Magyarország szűk belső piaccal rendelkezik, ezért a gazdasági teljesítményét az export döntően befolyásolja. Mivel az exportunk a KGST összeomlásával meredeken csökkent, ezért a bruttó nemzeti termék is csökkent. A KGST megszűnésével, valamint a szigorú magyarországi csódtörvény miatt sok, addig exportpiacra termelő vállalat ment tönkre. Ez

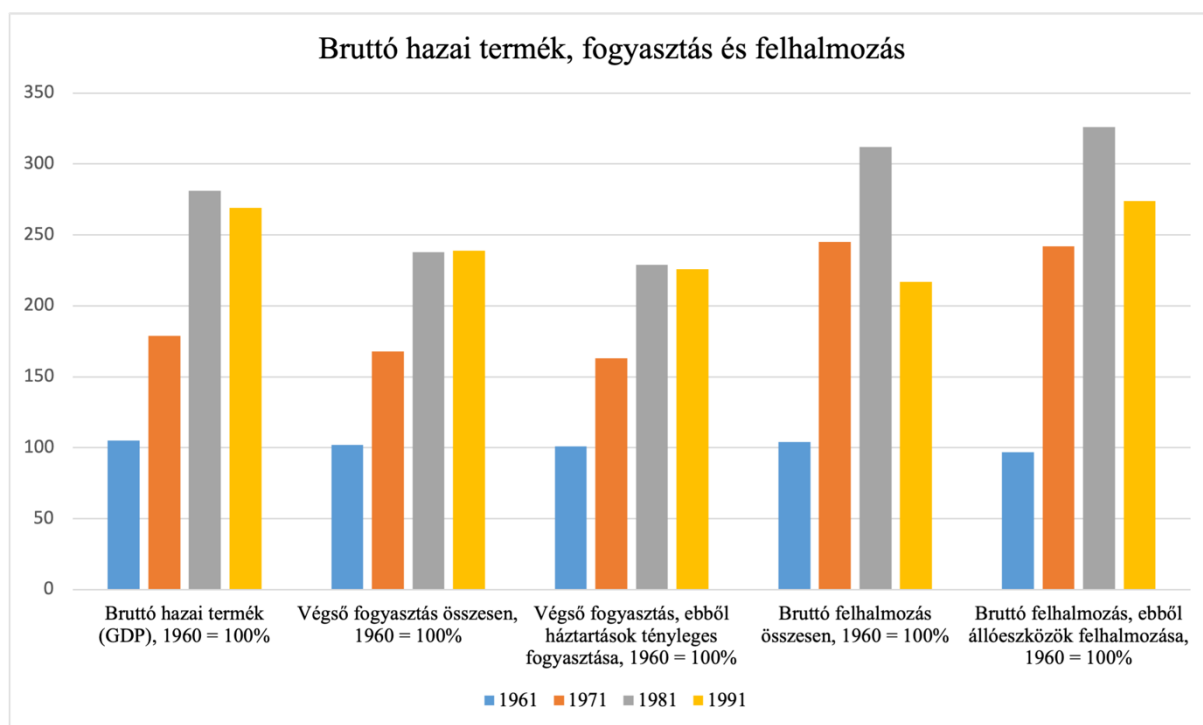
érthető, mivel a rendszerváltás előtt a Szovjetunió volt a legnagyobb kereskedelmi partnere az országnak. Az 1970-es években több, mint 35 százalékát, az 1980-as években pedig 30 százalékát tette ki az export-import kereskedelemnek. Ez az arány 1989-től lecsökkent évi 10 százalék alá (Romsics, 2009).

3. A MAGYAR ELADÓSODÁS OKAI

Közfelfogás szerint Magyarország eladósodásának legfőbb okaként a Kádár-korszakban az életszínvonal fenntartására és annak emelésére felvett külföldi hitelek teszik meg. Az életszínvonal emelésével kívánták elkerülni az 1956-oshoz hasonló, elégedetlenségből fakadó forradalmak kitörését. De a probléma ennél igazából sokkal összetettebb volt.

1984 és 1989 között Magyarország nettó államadóssága 7,3 milliárd dollárról 14,9 milliárd dollárra nőtt. Ennek legfőbb okai a túlfogyasztás, a rossz beruházások, valamint a hibás valutapolitikai műveletek voltak. Az egy főre vetített eladósodottság Magyarországon 2585 dollár volt, ami regionális összevetésben is nagyon rossz értéknek számított. Lengyelország esetében ez az érték 1100 dollár, míg Bulgáriában 1068 dollár volt (Domonkos, 2022).

A túlfogyasztás tulajdonképpen az a tökéletes importtöbblet volt, amelynek jelenléte elengedhetetlen volt az exportunk előállításához. Igaz, ez az export a szocialista, KGST piacra termelést jelentette. Az olajimportért cserébe export többletelőállításra voltunk kényszerítve, így törlesztve a hitelünket a szovjet fél felé (Botos, 2019).

3. ábra: Bruttó hazai termék, fogyasztás és felhalmozás

Forrás: saját szerkesztés A KSH adatai alapján

Mivel a KGST zárt regionális piac volt, így az ország az állandó hiánygazdasággal küzdő piacokra termelt, amelyek viszont rubellel fizettek. Ezen termékek színvonala jellemzően nem érte el a nyugati követelményeknek megfelelő szintet. A szocialista aktívum transzferábilis rubelben volt meghatározva, amelyet viszont sehol nem lehetett elkölteni.

Viszont a rendszer érdeke volt a teljeskörű foglalkoztatottság fenntartása. Ezt a foglalkoztatáspolitikát az igencsak jelentős tőkés-import áruk behozatalával tudták teljesíteni. A beruházásokat sokszor importtermékekkel kellett megerősíteni, mint például a német licenccel épített hidak esetében (Botos, 2019).

Említésre méltók még a tőkekihelyezéseink. Több ország számára nyújtottunk hitelt, például Kubának és Nigériának, melyek kiegyenlítése nem történt meg a hiteligénylők részéről (Bod, 2018).

Botos Katalin rámutatott arra, hogy volt egy rendkívül jelentős kihelyezésünk, mégpedig az Orenburgi Gázvezeték, amely 1 milliárd dollár hitel felvételét tette szükségessé. Ezt a moszkvai Nemzetközi Beruházási Bankon keresztül vettük fel, amelyet meghitelezünk a szovjet félnek, ez azonban magyar devizaadósságként jelentkezett. Annak ellenére, hogy a Nemzetközi Bank vette fel, nem volt magyar beruházás, sem tőkerészesedés, csupán átmenő tétel, amely viszont rontotta az adósságmutatókat. A kihelyezés rubelben történt, de a hitelfelvétel dollárban. Ugyanakkor az akkori vezetésnek kedvező, és a vele járó hosszútávú gázszerződés miatt így is vonzó volt a beruházás (Botos, 2019).

Az olajár robbanása az egész világpiacra hatással volt, legfőképpen a fejlődő országok gazdaságára, amely alól Magyarország sem képezett kivételt.

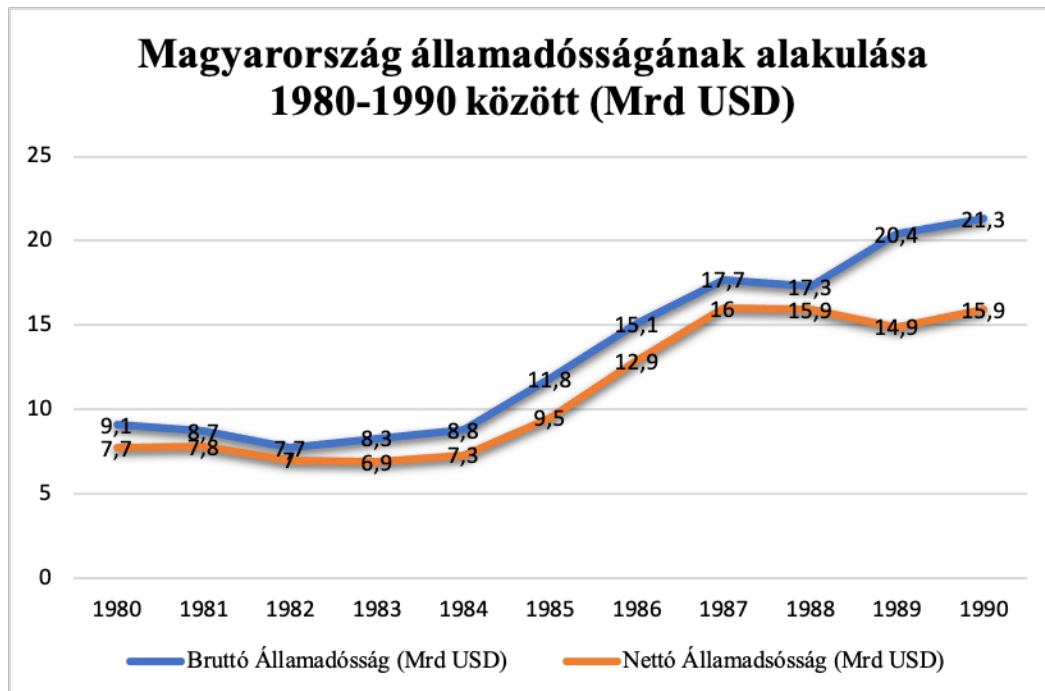
1973-ban és 1979-ben két olajárrobbanás is történt, amely a Szovjetunió számára nem jelentett többletköltséget, viszont nagyobb bevételt biztosított az olaj világpiaci árának az emelkedése, így egyre nehezebbé vált a KGST országok felé biztosított gázárak alacsony szinten tartása. Bevezetésre került a bukaresti-élv¹, amely a csúszó áremelkedést jelentette a tagok számára (Botos, 2019).

A magyar vezetés elmulasztotta az energiatakarékos feldolgozóipar korszerűsítését, valamint a lakossági fogyasztás újragondolását, és a külső megoldások felé fordult.

Az energiaárak emelkedését kompenzálni kényszerült az ország vezetése, hogy ne vezessen inflációhoz. Jelentős összegekkel támogatták az exportra termelő vállalatokat, így megtartva a munkahelyeket. Emiatt az államadósság megkétszereződött 1973-1979 között (Bod, 2018).

¹ Bukaresti árelv: 5 évenként a világpiaci átlagárhoz igazították az áraikat a szocialista országok (Botos, 2019)

Mindezek mellett az MNB (Magyar Nemzeti Bank) feltételezései ellenére az 1980-as években a dollár inflálódása helyett deflációs folyamat következett be, így tovább növekedett az addig meglévő adósságállományunk, az államadósság növekedése felgyorsult. A szerkezeti átalakítások helyett a gazdaság élénkítésével próbálták elősegíteni a növekedést. Ezt az élénkítést is hitelekből finanszírozták, így növelve a költségvetési hiányt. A válság évei kezdődtek, a gazdasági növekedés üteme 1,7 %-ra csökkent (Botos, 2019).

4. ábra: Magyarország államadósságának alakulása 1980-1990 között

Forrás: saját szerkesztés, az adatok forrása: Domonkos, 2022

1981-ben Magyarország csatlakozott a Nemzetközi Valutalapoz (IMF) és a Világbankhoz. Az IMF-hez kellett igazítanunk a gazdasági döntéseinket. Az addig stabil árak növekedni kezdtek, ami kedvezőtlen hatást gyakorolt a magyar társadalomra. 1982-től a magántársaságok száma növekedni kezdett, mivel az állami ipari vállalatok nem tudták gyenge teljesítményükkel kielégíteni az igényeket. 1985-ben az IMF-fel kötött hitelmegállapodás helyreállította a hitelezők bizalmát, a kamatok növekedését viszont nem tudta megállítani, ami így háromszorosára emelkedett (Botos, 2019).

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az 1970-es évektől az import növekedése általában meghaladta az export növekedését így, függő helyzetbe került az ország gazdasága.

Külkereskedelmi kapcsolatainkban nem voltunk képesek többletforrásra szert tenni és pótolnunk kellett a hiányt, hogy a fizetési pozícióinkat stabilizálni tudjuk.

4. 1990 – AZ ANTALL-KORMÁNY MEGVÁLASZTÁSA

1990 márciusában és áprilisában kétfordulós, szabad választásokat tartottak Magyarországon, 40 év után először. A választást a Magyar Demokrata Fórum nyerte meg. Május 23-án Antall József, az MDF elnöke hárompárti koalíciós kormányt alkotott, a Független Kisgazda Párttal és a Kereszténydemokrata Néppárttal. Az ellenzéket az MSZP (az MSZMP utódpartja), az SZDSZ (antikommunista, liberális) és a FIDESZ (akkor még liberális) pártok alkották (Gulyás, 2009).

Antall József 1993-ban elhunyt, halála után a kormány élére Boross Péter (MDF) került.

A demokratikus választásokat követően a kormánypártok és az ellenzék is egyetértett abban, hogy a piacgazdaság bevezetésére feltétlenül szükség van és ehhez minden feltételt meg kell teremteni. (Gulyás, 2009).

A kormány nyilatkozatban biztosította a hitelezőinket, hogy hajlandóak vagyunk a további fizetésre, hogy az államcsődöt elkerülhessük. Így a kormány nem vállalta az ország teljes leállítását, ami egy esetleges adósság-elengedést is eredményezhetett volna, a biztosra vehető belpolitikai instabilitással együtt (Botos, 2019).

Itt kell megjegyeznünk, hogy Magyarországgal szemben a magánbankok követelései értékpapírokban álltak fenn, nem pedig kormányzati hitelek formájában, mint ahogy Lengyelország esetében (Botos, 2019).

1989 és 1991 között végbement a piacnyitás, az árak liberalizálása, az egységes állami tulajdon magánosítása és társaságokba szervezése. Ezekben a folyamatokban aktív szerepet játszott a kormányzat, de szándékuk ellenére a magánosítás lényegében ellenőrzés nélkül ment végbe.

Még a rendszerváltás előtt, 1987-ben a Grósz-kormány bevezette a világútlevelet. Az első szabad választás előtt, a Németh-kormány előre menekülésként megemelte a turistaútra felvehető valutakeretet. Ezt nagyon sokan váltották ki magánimport miatt, így kritikus szintre esett az ország devizatartaléka. Az Antall-kormány megválasztásának idején nettó 16 milliárd dollárt tett ki Magyarország külföldi tartozása. Érthető, hogy a kormány szoros együttműködésre volt kényszerítve az IMF-fel, ez viszont nagyban behatárolta a kormány mozgásterét (Bod, 2018).

4.1. Gazdasági átalakulás

A rendszerváltozás során megnyilvánultak a gazdaságszerkezeti problémák. Az állami beavatkozások nélkül hirtelen megemelkedett az energiaforrások ára a vállalkozások számára, emiatt egész szektorok váltak versenyképtelenné.

A magyar bankrendszer átalakulása már a rendszerváltás előtt elkezdődött, hiszen a Magyar Nemzeti Bank monopóliuma, mint egyedüli hitelező 1987-ben megszűnt, 1991-re már 36 kereskedelmi bank működött az országban. 1991-ben törvényt hoztak a Nemzeti Bank függetlenségéről, feladatköreiről. A kis- és közepes bankok szerepe gyorsan növekedett (Domonkos, 2022).

A közvélekedés az volt, hogy Magyarországon könnyebb és gyorsabb lesz az átmenet a piacgazdaságra mint a hasonló helyzetben lévő országok esetében (Bod, 2018).

1985-ben az IMF elvárásaival összhangban, bevezetésre került a vállalati tanács, mint új intézmény. Ez jugoszláv mintának megfelelő tanács volt, melyet már akkori bevezetése előtt sem tartottak nagy hatékonysággal működő mechanizmusnak. Meglehetően ez a forma is vonzóbbnak tűnt, mint az állami tulajdon (Bod, 2018).

Ezeknek az állami vállalatoknak a felügyeletét a cégbíróságra bízták, így a vállalati vezetés függetlensége megnőtt.

1990-ben viták folytak arról, hogy miképpen kellene a gazdasági rendszert megreformálni. Az egyik értelmezés szerint a sokterápia lehetett volna a megfelelő mód, míg más oldalról pedig a fokozatos átmenetet részesítették volna előnyben. Végül ennek a vitának nem volt jelentősége, mert a gazdaság visszaesésével a sokszerű átmenet valósult meg.

Az akkor még meg nem alakult kormány többféle tanácsot is kapott. Az egyik, a „Washingtoni Konszenzus” elmélete szerint az átmenetet gyorsan kell végrehajtani. Hierdonymyi Ottó közgazdász tanácsában a gazdasági átmenet folyamatát a másik oldalról közelítette meg, ő a munkaerő átképzését preferálta, a kis- és középvállalkozásokat megerősítve. Ez a szociális piacgazdaság felfogása volt, melyet végül az Antall-kormány a magyar sajátosságokat figyelembe véve hajtott végre (Bod, 2018).

5. PRIVATIZÁCIÓ

A privatizáció lényege a decentralizáció, dereguláció és a liberalizáció. Egyik fajtája a vállalatprivatizáció, melynek lényege, hogy az állami vállalatok magánosításra kerülnek. Ez történt Magyarországon is, de kivételt képezett a szövetkezeti és önkormányzati tulajdon magánosítása (Báger et al., 2004).

5.1. Spontán privatizáció

1989-ben kezdődött Magyarországon a magánosítás folyamata, az 1989-1990 közötti vállalati átalakulásokat nevezzük spontán privatizációnak. Minden olyan lépést ide sorolunk, amivel a vállalatok társasággá alakultak, vagyis az állami vagyon magánkézbe jutott. Ez nem volt a Németh-kormány akaratával ellentétes mivel az állami vállalatok egy részét csak nagyon költségesen fenntarthatónak, vagy egyenesen feleslegesnek tartotta (Báger et al., 2004).

A vállalati vezetés és az állam közti kapcsolat megértésével tisztább képet kaphatunk a Magyarországon végbement spontán privatizációról. A rendszerváltáskor felszámolásra került a vállalati tanács. A közhangulat a vállalat-kormányzási módok közül a vállalati szinten lévő önállóságot támogatta, ami szinte megegyezett a spontán privatizációval.

Ezek a vállalatok már nem voltak állami felügyelet alatt, de még a piaci felügyelet alá sem kerültek (Botos, 2008).

A spontán privatizációt a vállalatvezetők is támogatták, azonban ennek voltak morális és politikai következményei. Érvként a folyamat mellett lehetne felhozni, hogy itthon a nyugati privatizációs technikák nem érvényesülhettek volna, mivel tőkehiánnyal küzdött a hazai vállalkozói réteg és a tőke és pénzpiac sem alakult még ki (Bod, 2018).

A nyugat-európai gazdaságokban a magánszektor volt túlsúlyban, amely az üzleti élet szabályainak megfelelően működött, jogállami keretek között. Az 1970-es években létrejött a globális tőkelánc, amelynek a kereteibe nem fértek be a nemzeti vállalatok, mivel a versenyt az ország határain belül tartották, ezzel szűkítve saját piacukat (Bod, 2018).

Az 1988-as átalakulási törvény értelmében azon vállalatok esetében, amelyek a nemzeti vagyonhoz tartoztak, az akkori vállalati vezetés tagjai a tulajdonosi szinttel megegyező jogokat kaphattak (Báger et al., 2004).

Ez a nemzeti vagyon lebontását jelentette, mivel az állam nem volt jó tulajdonos, nem kérte számon a rossz termelékenységű hatásfokot és nem tett ellene lépéseket.

Ezt a folyamatot kívánta az Antall-kormány törvényi keretek közé szorítani.

Igaz, hogy 1989-ben már benyújtásra került az állami vagyonvédelmi törvény, de a politikai véleménykülönbségek miatt csak 1990 elején került bevezetésre. A törvény hírére paradox módon megsokszorozódtak a visszaélések (Báger et al., 2004).

Megalapításra került az ÁVÜ (Állami Vagyonügynökség) melynek két főbb feladata volt.

Az ÁVÜ a privatizációs folyamatokat felügyelte, melynek során a vállalatokat reális értéküknek megfelelő vagyonértékesítéssel kellett eladnia. Az ÁVÜ által meghatározott ár alatt nem lehetett értékesíteni az állami vagyont (Romsics, 2010)

Az Állami Vagyonügynökség másik feladata pedig az állami vagyon értékesítése volt, különböző privatizációs technikákat alkalmazva.

Sajnos az üzleti döntéseknél a nyilvánosság hiánya miatt továbbra is voltak visszaélések (Báger et al., 2004).

5.2. A privatizáció törvényi háttere

1992-ben négy egymásra épülő törvény került bevezetésre, melyek használata abban az időszakban példanélküli volt (Csaba, 1998).

Az első a jegybanktörvény volt. Ez a jegybank függetlenedését írta elő, a kereskedelmi banki feladatokat leadva, korlátozta az államháztartásnak a hitelezést és megszüntette többek között az állami feladatok burkolt támogatását. Ez a törvény azonban csak 1997-ben érte el célját (Csaba, 1998).

A második a pénzügyi törvény volt, amelyben szerepelt, hogy az 1987-ben formálisan létrehozott bankokat pénzügyi intézetekké kell alakítani, és magánkézbe kell adni. Sokak meglepetésére ez határidőn belül megvalósult, annak ellenére, hogy igen szigorú tőkeigyelelési követelményt támasztott. Erre a következőkben tárgyalt számviteli törvénnyel együtt azért volt szükség, mert így megakadályozhatóak lettek a hivatali visszaélések, amelyek nem csak hatalmas kárigyeleket jelenthettek a külföldi befektetőktől, de az ország gazdasági hírnevét is jelentősen ronthatták volna (Csaba, 1998).

A harmadik a számviteli törvény volt. Ennek a törvénynek köszönhetően csökkentek az állam bevételei, de hosszú távon igazolásra került a bevezetése. Mivel a vállalkozóknak megnövekedtek az amortizációs és költségelszámolási lehetőségeik, így ezek adóbevételek kiesést eredményeztek. Azok a vállalatok, amelyek nem mentek csődbe a rendszerváltás során, ennek a törvénynek köszönheték túlélésüket (Csaba, 1998).

Negyedikként a csódtörvényt szeretném megemlíteni. A törvény az 1986-os elődjét szigorította tovább, és a kötelező öncsődöt intézményesítette, így a kis hitelezőket erősítette. A csödesetek száma radikálisan megnőtt, a tízezres nagyságot is elérte. Ennek a törvénynek volt egy másik hozadéka is, ami talán ennél is fontosabb. Rengeteg kisvállalkozás magával rántott nagyobb vállalatokat is, így egy radikális piactisztítás történt, mert a piacképtelen vállalatok eltűntek. A kedvezőtlen hatásokat a törvény 1993-as enyhítése sem tudta orvosolni (Csaba, 1998).

Ezek életbelépésével hamar kiderült, hogy néhány pénzüintézet nem képezett megfelelő tartalékot, így, ha kevés volt a saját tőke, akkor visszafogja a hitelezést. Ennek köszönhetően szigorodott a hitelfolyósítás megítélése (Bod, 2018).

Az 1992 évi reformcsomag megakadályozta, hogy a veszteséges bankokban keletkezett kár a nemzetgazdaságban is megjelenjen (Csaba, 1998).

5.3. A készpénzes privatizáció okai Magyarországon

Az Antall-kormány nem utasította el a magánosítás során a külföldi tőkebevonást. Belátta a reformintézkedések szükségességét, hiszen hiába van beáramló tőke, ha az alapvető problémákon nem javítanak. Ez bekerült az MDF programjába is a választások előtt. Elsődleges szempont volt, hogy a hazai magántulajdonú tőkét erősítsék, de a privatizáció újabb lehetőséget kínált az államadósság csökkentésére (Botos,2010).

A hazai magán-megtakarítás mértéke alacsony volt, így a készpénzes vevők elsősorban külföldről jöhettek. Így a készpénz deviza formájában került az országba (Botos,2010).

Ha állami tulajdonban maradnak a vállalatok, megmaradt volna igény esetén a beavatkozás lehetősége. Néhány kormánytag újbóli hitel felvételével akarta a devizahiányt megoldani, azonban ez ideológiai ellentmondáshoz vezetett volna, amelyet ebben a korban széleskörű elutasítottság fogadott.

Így a magas adósságállomány miatt a magánosítás több ponton is kapcsolódott az államháztartáshoz. A bevételek többségéből költségvetési kiadásokat és az adósság csökkentését fizették. De a kényszerítő erő és az ország kiszolgáltatottsága miatt a bevételek minimális szinten maradtak (Báger et al., 2004).

1991 év végén Kupa Mihály ötlete révén a Tulajdonosi és privatizációs stratégia című dokumentumban igény fogalmazódott meg az állami vagyon alcsoportjainak szétosztására. Ennek nyomán születtek meg 1992-ben a privatizációs törvények, és így született meg az állam ideiglenes és tartós tulajdonának a szétválasztása, valamint a kincstári törvény előkészületei is

megkezdődtek. Volt korábban is kincstári vagyon, azonban ennek kezelője az állam nevében a pénzügyminiszter volt, egy külön szervezeten keresztül (Mihályi, 1997).

Az Állami Vagyonkezelő Részvénytársaság is 1992-ben jött létre, azzal a céllal, hogy gazdaságosan és a piaci követelményeknek megfelelően gazdálkodjon az állami vagyonnal. A törvény kimondta, hogy voltak privatizálható elemek, azonban az ÁV RT csak kevés esetben hajtott végre privatizációs ügyletet.

Az ÁV RT-t igazgatóság vezette, azonban az államot, mint részvényest egy tárca nélküli miniszter képviselte. Az ÁV RT-hez kerültek a tartósan állami tulajdonban lévő cégek. Ilyen volt a Magyar Villamos Művek és a Szerencsejáték Részvénytársaság.

A privatizálható elemek felett az ÁVÜ-höz tartoztak a vagyonkezelői jogok, amelyeket társaságok eladásánál használt fel (Mészáros, 2009).

5.4. Az államcsőd veszélye és a privatizáció

Sokszor felmerül az a kérdés, hogy miért nem lehetett Magyarország hiteleit is elengedni ahogy más országoknál történt. Voltak olyan elméletek is, hogy történelmi helyzetállásunk miatt kaphattunk volna kedvezményeket, sőt talán még az adósság elengedését is. Sajnos hamar nyilvánvalóvá vált, hogy ez nem lehetséges, és saját lehetőségeinkhez mérten kellett megoldást találnia a kormánynak (Bod, 2019).

Lengyelország esetében történt ilyen engedmény, de az azért volt lehetséges mert nem magánhitelezők felé volt adósságuk. Magyarország esetében az adósság legnagyobb részét a korábbiakban említett bankhitelek tették ki.

Volt rá példa, hogy egy ország fizetéseképtelenné vált, és az amerikai bankok találtak megoldást ezen esetekre. Magyarország viszont ennél sokkal kisebb piacot jelentett, így nem várhatott számottevő segítséget (Botos, 2015).

A rendszerváltozást minden korábbi nagyvállalat megérezte, amely a KGST-piacra termelt. Ezeknél a vállalatoknál csökkent az alkalmazottak száma, ami a munkanélküliség emelkedéséhez vezetett. Ebben az átmeneti időszakban minden országban nőtt az infláció (Botos, 2008).

A kormány megalakulását megelőzően eltűntek a rövid lejáratú betétek, mivel értelmezésbeli különbségek voltak a tartaléknál. A felvett hiteleket – tévesen – tartalékként könyvelte el az államháztartás. Ezt a félreértést – mivel ezeket az összegeket nem lehet bevételként értelmezni – az IMF tisztázta.

Ehhez hasonló történt a devizatartalékoknál is, mivel ezeket deviza-finanszírozásra használták úgy, hogy ezek valójában felvett hitelek voltak, melyeket nem könyvelhettek volna tartalékként. Ha ezeket kivonták volna, az ország napokon belül fizetéképtelenné vált volna (Botos, 2019). Amennyiben nem lett volna biztosított az importunk, az ország rövid időn belül exportképtelenné vált volna. Az exporttermékeink előállításához szükségünk volt import termékekre, mint a legerősebb exportcikkünk, a gabona esetében is (Botos, 2019).

1989-ben megkezdődött a rendszerváltás. Az akkor még hatalmon lévő MSZMP nyilvánosságra hozta Magyarország külső adósságállományának mértékét, mellyel kapcsolatban korábban rendre meghamisított adatokat közöltek. Emiatt a korrekció miatt egy összegben kellett volna visszafizetni 150 millió SDR összeget, azonban ez nem állt az ország rendelkezésére devizatartalékban. Így új megállapodást kötött a leköszönő rendszer, amelynek teljesítését az Antall-kormányra hagyta (Bod, 2018).

Az IMF-hitelek felvétele után megszűnt a fizetéképtelenség veszélye, addig amíg a Valutaalap a kormányt támogatta a gazdasági döntéseiben. Az így nyert időben az kormánynak módja nyílt arra, hogy visszanyerje a magántőke bizalmát, és stabil pénzügyi keretet adjon az országnak (Bod, 2018).

A Németh-kormány vállalta az állami támogatások leépítését és a költségvetési egyensúly megteremtését, ezeket az Antall-kormány próbálta betartani az általuk vállalt program pontjainak végrehajtása mellett. Ennek köszönhetően javult Magyarország pénzügyi megítélése és ennek következményeként egy hároméves kibővített hitelmegállapodást is aláírt az Antall-kormány. Mivel az ország a fizetőképességét megőrizte, megkezdődtek a külföldi tőkebefektetések Magyarországon (Bod, 2018).

A fizetőképességünk megőrzésével az inflációt megfelelő keretek között tudták tartani a magyar gazdaságban a piacgazdaságra való áttéréskor. Az ország nemzetközi hitelminősítése az első néhány évben megfelelő volt (Bod, 2018).

A rendszerváltás utáni recessziót kísérő infláció magas volt ugyan, de sikerült keretek között tartani. 1990 és 1994 között 25-35 százalékos infláció volt Magyarországon. A hiperinflációt sikerült elkerülni, szemben például Lengyelországgal (600 % 1990-ben), Jugoszláviával (9000 %) és Bulgáriával (1000 % 1997-ben) (Domonkos, 2022).

5.5. A privatizáció hatása a mezőgazdaságra

Az 1992.évi 2. törvény komoly hatással volt a mezőgazdaságra. Ez a törvény a szövetkezeti vagyont megszüntette, az a tagok között került kiosztásra. Ez a jogszabály a szövetkezetek

vezetőinek kedvezett, így kialakulhatott a „vörös bárói” réteg, amely volt TSZ elnökökből született. Azok, akik kiléptek a szövetkezetből, a könnyen pénzzé váltható eszközöket vitték magukkal. Így elmondhatjuk, hogy ez a törvény lehetővé tette az új típusú szövetkezetek megjelenését, viszont a mezőgazdasági exportunk mértéke ennek köszönhetően lecsökkent.

Fontos volt még az 1993. évi, földkiadásról hozott törvény. Ez azokat a korábban említett földeket érintette, amelyek közös használatban voltak a szövetkezeteknél, azonban mindvégig a tagok tulajdonában maradtak.

1994-ben született meg a Földtörvény, amely a mai napig érvényben van. A leglényegesebb pontja, hogy külföldi személyek nem vásárolhatnak földterületet ahogy magyarországi jogi személyek sem (Gulyás, 2009).

Számos következménnyel járt az agrárgazdaság átalakulása. Az állatállomány nagysága csökkent és a termelés is visszaesett. Megnövekedett a parlagon maradt földterületek száma és egyre több gazdaság került felszámolásra (Gulyás, 2009).

Ezek miatt veszteségessé vált a mezőgazdaság, az export mennyisége is lecsökkent. Ennek is több oka volt, csökkent a versenyképesség, valamint a KGST megszűnésével a külső piacok is beszűkültek (Gulyás, 2009).

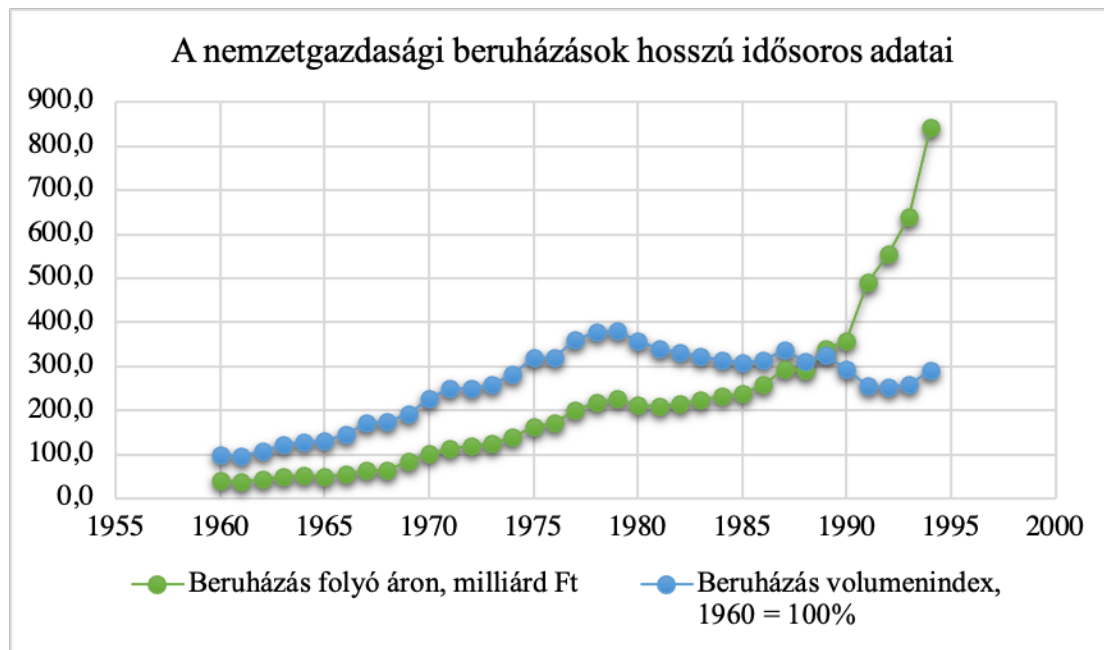
5.6. A privatizáció hatása az iparra

A gazdasági rendszerváltás kedvezőtlen hatást gyakorolt az ipari termelésre. Az ipari termelés 1993-ban az 1989. évi szint egyharmadára esett. A csökkenő ipari termelés emelkedő munkanélküliséghez vezetett (Romsics, 2010).

A magánosítás hatására megváltozott a tulajdonosi szerkezet a gazdaságban. Az 1990-es évek végére az állami tulajdon részaránya 30 százalékra csökkent, és ennek megfelelően a magántulajdon részesedése 70 százalékra emelkedett. Állami tulajdonban főként a nem piaci szolgáltatásokat végző ágazatok maradtak, mint az oktatás és a közigazgatás. Több fontos iparág teljesen külföldi kézbe került. A GDP 1993-ban 18 %-kal maradt el az 1989-esestől, viszont az infláció 35 %-ról 20 % alá csökkent 1994-ben (Romsics, 2010).

Az export volumene jelentősen visszaesett, a behozatal aránya viszont növekedett. A választások előtt a Boross-kormány újabb külföldi hitelt vett fel (Romsics, 2010).

Az infrastruktúra látványosan fejlődni kezdett, 1989-hez képest a telefonközpontok száma megnégyszereződött, így Magyarország közelebb került az európai átlaghoz (Romsics, 2010).

5. ábra: A nemzetgazdasági beruházások hosszú idősoros adatai

Forrás: saját szerkesztés A KSH adatai alapján

5.7. A privatizáció társadalmi következményei

Lényeges szempont a privatizációs bevételek likvid jellegének vizsgálata. A vállalatok felvásárlói, mind a hazai mind a külföldi vevők tőkeforrást használtak az ügylethez, azonban az állam a folyó költség csatornáiban használta fel ezeket. Ezzel megfosztotta magát attól a lehetőségtől, hogy az állami vállalatokat feltökésítse (Bélyácz, 1995).

Voltak arra tett javaslatok is, hogy a privatizációból befolyt összegeknek csak egy részét használják fel adósságtörlesztésre, és a másik részét pedig a vállalkozások megerősítésére fordítsák, ez azonban már a Horn-kormány idején történt amikor minden állami beavatkozás elutasításra került a kormányzatban (Botos, 2015).

A különböző szektorokban munkát vállalók aránya is átalakult. Az állami szektorban foglalkoztatottak aránya 33 %-ról 7 %-ra csökkent, eközben pedig a magántulajdonban lévő vállalatoknál foglalkoztatottak aránya 22 %-ról 41 %-ra növekedett (Romsics, 2010).

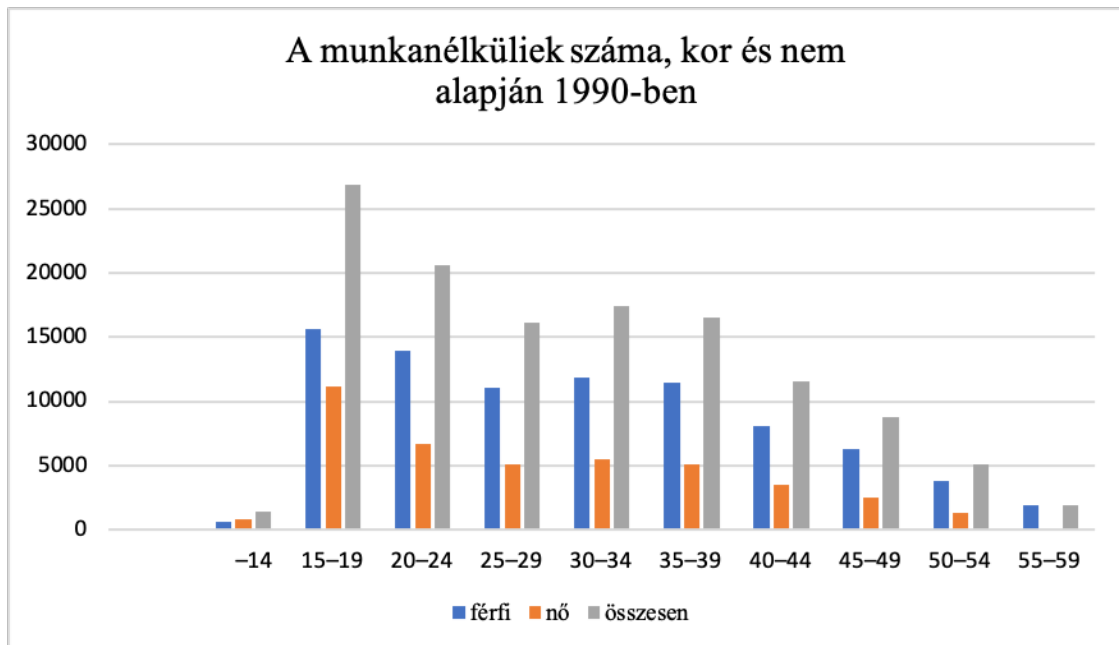
5.7.1 Megszűnő munkahelyek

A lakosság nem volt bizalommal a kormány iránt, az emberek nem érezték úgy, hogy megfelelő információt kapnának. A legnagyobb problémát a termelés csökkenése és a munkanélküliség

növekedése jelentette, mivel a termelés volumene visszaesett a mezőgazdaságban és az iparban is, a piacgazdaságra történő átállás következtében. Mivel a munkanélküliség szinte ismeretlen fogalom volt a Kádár-rendszerben, megjelenése a rendszerváltás után igen komoly problémát jelentett (Báger et al., 2004).

A munkanélküliség egyik kiváltó oka épp a külföldi tőke beáramlása volt. Ezek a külföldi tulajdonban lévő vállalatok korszerű technikával rendelkeztek és a felesleges munkaerőt elbocsátották. A vállalatok kiszorították a piacról az állami tulajdonú társaságokat is.

A gazdasági átalakulás először a hátrányos helyzetűeket és a szakképzetlen munkaerőt érintette. Az első elbocsátási hullám az állami vállalatok dolgozóit érintette elsősorban, amikor piacváltás történt Magyarországon (Báger et al., 2004).

6. ábra: A munkanélküliek száma kor és nem alapján 1990-ben

Forrás: saját szerkesztés A KSH adatai alapján

A növekvő munkanélküliség másik oka pedig az 1992-es évben bevezetett munkanélküli ellátás volt. A regisztrált munkanélküliek másfél éven keresztül kaptak járulékot, ez nem hatott ösztönzően a munkakeresésre. 1994-ben azonban már csökkenő tendenciát mutatott a munkanélküliség, ennek oka a gazdaság növekedése és a foglalkoztatottság folyamatos bővülése volt (Karácsony, 2020).

A rendszerváltást követően 700 ezer felett volt a regisztrált munkanélküliek száma, azonban a nők száma alacsonyabb volt közöttük. Ebben szerepet játszott a GYED és a GYES 1993-ban

történő bevezetése, melynek következtében évente 250 és 300 ezer közötti nő esett ki a munkaerőpiacról (Halmos, 2006).

A munkanélküliség 1993-ban érte el a csúcspontját, ekkor a munkaképes korú lakosság 13 százaléka volt munkanélküli. Ezt később csak 1998-ban sikerült 10 százalék alá csökkenteni (Domonkos, 2022).

1991 és 1992 között felvetésre került, hogy a felnevelt gyerekeket is számba kellene venni a nyugdíjak megállapításánál, valamint a felnevelt gyerekek bizonyos iskolázottsági szintjéhez kellene kötni. Azonban ezt reformot heves ellenállás fogadta (Botos et al., 2020).

5.7.2. Korai nyugdíjazás

Az Antall-kormány bevezette a korengedményes nyugdíjat, ennek köszönhetően 1991 és 1994 között több, mint 100 ezer ember ment a korhatár előtt nyugdíjba.

Ennél is magasabb számot jelentett a rokkant-nyugdíjazási rendszerben lévők száma. A megváltozott munkaképességűek rendszerét közel 200 ezer ember vette igénybe, ezzel is csökkentve a munkanélküliek számát (Halmos, 2006).

1990 előtt megfogalmazódott, hogy a társadalombiztosítást fel kellene tőkésíteni, hogy a jövőben megfelelő tartalékkal rendelkezzen. Azonban ez a későbbi években sem történt meg. A rendszer hiánya és a tömeges korai nyugdíjazás jelentősen megterhelte a társadalombiztosítást. (Botos et al., 2020).

Az 1990-es években a nyugdíjba vonultaknak nagyjából az egyharmada az 50 év alattiak közé tartozott (Romsics, 2010).

1991-ben a társadalombiztosításnak hatalmas megterhelést jelentett a megszűnő munkahelyek miatti nyugdíjazási hullám. A nyugdíjkiadások meghaladták a GDP 10 százalékát.

Az Antall-kormány első éveiben elfogadtak egy hárompilléres nyugdíjreformot. Ebben meghatározták az egyösszegű alapnyugdíjat, a keresethez viszonyított munkanyugdíjat és az önkéntes magánnyugdíj támogatását. A gyakorlatban nem történt meg a nyugdíjrendszer átalakítása. Ugyanakkor, az Egészségbiztosítási és Nyugdíj Alappal a társadalombiztosítást elkülönítették a költségvetéstől. Az önállóság biztosítását az önkormányzatokra bízták. (Szikra, 2017).

Ennek az indoklása az volt, hogy a két rendszernek teljesen eltérő szakmai kérdésekben kell döntenie, a közös pontot csak az idősebb korosztály jelentette. A társadalombiztosítás minden országban kényes politikai témának számít, Magyarországon összekapcsolták a TB az önkormányzati választásokat a munkahelyi választásokkal. Így belső államok jöttek létre,

melyekben az önkormányzati tagok miniszter-közeli fizetést szavaztak meg, a működési költség így megkétszereződött, bár a bérek nem növekedtek. Ez politikai visszaélésekre adott lehetőséget (Botos, 2015).

1993-ban lehetőség nyílt az önkéntes nyugdíjpénztárak megalapítására. 1991-től az alapnyugdíj helyett a nyugdíjminimum került bevezetésre, melyet a társadalombiztosításra jogosultaknak biztosítottak (Szikra, 2017).

Az Antall-Boross-kormány a rosszabb anyagi helyzetűeknek nagyobb mértékben emelte a nyugdíjkiegészítést. Amit a rendszerváltozástól várt a magyar társadalom, az a nyugdíjrendszer átalakításnál is jelen volt: a nyugdíjrendszer feltökésítése és gazdasági megerősítése.

Az elképzelés az volt, hogy ha a tőkehiányos gazdaságban a nyugdíjrendszeren keresztül tőkeerős biztosítótársaságokat vonzanak be, akkor az pozitívan fog hatni a gazdaságra és hozzájárul a munkahelyteremtéséhez is. Mivel ezt a modellt a Világbank és a Valutaalap is támogatta, mindezt figyelembe véve az Antall-kormány emellett a lehetőség mellett döntött.

A nyugdíjrendszer részleges privatizációjánál nem vonták be a civil szervezeteket és érdekképviselőket az érdemi vitába, hanem mint egyetlen lehetőséget kommunikálták a nyilvánosság felé (Szikra, 2017).

A magyar nyugdíjbiztosítási rendszer nem omlott össze, szemben az összes volt szocialista országgal, ami jelentős teljesítmény volt (Botos, 2015).

Fontos szempont, hogy a magyar társadalom egzisztenciális félelemből is választotta a korai nyugdíjazás lehetőségét, viszont az általános egészségügyi állapot is azt mutatta, hogy hajlamosabbak az emberek a megbetegedésekre (Botos, 2008).

5.7.3. Környezetszennyezés

A környezetszennyezéssel kapcsolatos jogszabályi korlátozások Magyarországon is jelen voltak, 1964-ben kiadták a vízügyi törvényt, 1973-ban a levegő tisztaságának a védelméről is határoztak. Szintén 1973-ban létrehozták a Környezetvédelmi osztályt. Ezeknek az intézkedéseknek az alapja az volt, hogy ne csak a kapitalista országokban legyen környezetvédelem, hanem Magyarországon is, ezzel megmutatva, hogy az ország társadalmi korszerű és érzékenyen érintik az össztársadalmi problémák is. Azonban ekkor a környezetszennyezést mint szükséges rosszat kezelték, ami az ipari termeléssel együtt jár. Mivel az energia- és a vízdíjat központilag szabályozták, így a pazarló felhasználás volt a

jellemző, ami pedig nagyobb felhasználáshoz, így magasabb légszennyezettséghez és vízszennyezettséghez vezetett (Csutora, 2008).

A környezetszennyezés nem csak Magyarországon jelentett komoly problémát, hanem Csehszlovákiában és Lengyelországban is (Botos, 2008).

Miután a cseh ipartelepek leálltak, előkerültek az infrastrukturális hiányosságok és környezeti károkozások. Ezek a problémák nálunk is megjelentek, de ezek mellett volt egy speciális környezeti károkozás is. Ez nem az iparnak volt köszönhető, hanem a mezőgazdaságnak. A nagyüzemi mezőgazdaságban intenzív műtrágyázás volt a megszokott tevékenység. Ez a probléma a nagyüzemek szétesése után gyakorlatilag megoldódott (Botos, 2008).

A csatornázás mértéke nem volt megfelelő, mivel az ivóvíz-ellátás iránti igény megnövekedett. Ez megemelkedett szennyvíz-mennyiséget jelentett, amire a csatornahálózat nem volt felkészítve. A szennyvíz sok esetben a talajvízbe került, így szennyezve azt. Az üzemek területén sok esetben illegális hulladéklerakodók voltak. 1981 előtt a ma veszélyes hulladéknak minősülő hulladékot is lehetett a kommunális szeméttel vegyíteni. Ezek a környezeti problémák sok esetben a magánosítás útjában is álltak. A nagymértékű környezetszennyezés a külföldi befektetőket is zavarta, így a kormánynak komoly lépéseket és támogatásokat kellett eszközölni a hulladékok kezelésével kapcsolatban. Ez ahhoz vezetett, hogy a kormány sok esetben csak előnytelen szerződésekkel tudta privatizálni ezeket a vállalatokat. Az ÁVÜ garanciát vállalt, hogy a később felbukkanó környezeti károkról gondoskodni fog (Csutora, 2008).

Mivel a rendszerváltáskor a nehézipari termelés szerepe csökkent a GDP-ben, a környezetszennyező anyagok mennyisége is lecsökkent. Csökkent a GDP, így az energiafelhasználás is mérséklődött. 1990-1995 között jelentősen csökkent a talajvíz szennyezettsége is. Mivel a víz- és energiaárak már nem központilag, hanem a piaci áraknak megfelelően alakultak, takarékosabb felhasználás terjedt el a fogyasztók között. Ez nem tudatos politikai döntés volt csupán a rendszerváltás és a privatizáció egyik pozitívuma. 1985-ben a gázprogram indulásával és a paksi atomerőmű megépítésével csökkent a kéndioxid kibocsátás. A csökkenő GDP-vel tovább mélyült a szegénység, viszont az ennek hatására csökkenő környezetszennyezésnek elvitathatatlan előnyei is voltak (Csutora, 2008).

5.8. Rendszerváltás Lengyelországban

A szovjet érdekszféra országai között Lengyelország egyfajta elrettentő példának számított. A tervgazdálkodás nem hozott jó eredményeket, nagyrészt azért, mert sosem volt jelentős kommunista támogatottság az országban, a katolikus egyház pedig végig fontos szerepet

játszott az ország életében, a szakszervezetekkel együtt. 1947-től a rendszerváltásig két kormány működött, a párhuzamos lengyel kormány londoni emigrációban volt.

Az ország határait a második világháború után újrarajzolták, ami hatmillió ember áttelepítésével járt együtt (Botos, 2015).

A szovjet tervgazdálkodási mintát két területen sosem sikerült alkalmazni, a mezőgazdaságban és a kézműiparban. A földeket nem tudták kolhozokba szervezni. A mezőgazdaság teljesítménye elmaradt a két világháború közötti szinttől (Botos, 2015).

Több tüntetés is volt, munkásfelkelésekkel, 1956 és 1980 között. 1981-ben szükségállapotot hirdettek a folyamatos tüntetések miatt, amit a lengyel hadsereg számolt fel. A GDP 2 és 4 százalék közötti növekedést mutatott ezekben az években, azonban a lakosság elemi cikkekhez sem jutott hozzá, ezeket a feketepiacon szerezték be dollárért.

Lengyelországban a rendszer még a szovjet birodalom fennállása alatt omlott össze. Az 1980-as évek elejére az ország fizetéképtelenné vált.

Több vitás pont is volt, amelyek végrehajtása kérdéseket vetett fel.

Az első, hogyan és mikor kell stabilizálni a gazdaságot? Az 1988 és 1989 között regnáló Rakowski-kormány nem tudott semmit sem tenni a három számjegyű inflációval. A nagyvállalatok miatt a kormány mozgásteret korlátozott volt (Botos, 2015).

A második, hogy a privatizációnak milyen módon kell megtörténnie? Ahogy Magyarországon, így itt is általános volt a tőkehiány. A külföldi tulajdonszerzést el akarták kerülni, viszont az állami vagyont sem akarták ingyenesen elosztani a lakosság között.

A lengyel rendszerváltás egységes nemzeti mozgalom megszületésével történt meg, bevezetésre került a kétszintű bankrendszer és az adórendszerben is történt változás. A stabilizációs politikák bevezetésének köszönhetően 1992-ben a gazdaság növekedést mutatott, az infláció pedig 1999-ben egyszámjegyűre mérséklődött (Csaba, 1998).

A munkanélküliség is jelentős volt, mivel a korábban a KGST piacaira termelő vállalatok összeomlottak. A teljes államadósság 1989-ben 41,4 milliárd dollár volt, amelynek a felét az erős lengyel lobb miatt az Egyesült Államok elengedte (Csaba, 1998).

5.8.1. A lengyel privatizáció

A lengyel privatizációs törvény 1990-ben született meg. A privatizáció három szakaszra osztható. Az első a spontán privatizációs szakasz, amely 1989 és 1990 között zajlott. A második szakasz a készpénzes privatizáció volt 1993-ig, a harmadik a kuponos privatizáció, amely a külföldi tőke teljes kizárásával történt egészen 1994-ig (Török, 2011).

Két technika alapján hajtották végre a privatizációt. Az egyik, hogy a felelős privatizációs miniszter állami jóváhagyással megszüntette a vállalatot, jogutód nélkül, a visszamaradó vagyon értékesítéséből befolyt összeggel pedig kifizette a hitelezőket.

Ez a közvetlen privatizációt jelentette, amelynek a végrehajtását a Kincstár felügyelte. A legfőbb döntéshozók szerepét tizenhat alapító testület képviselte. A privatizációra került állami vagyona jogi és természetes személyek is pályázhattak. Az alapító testületek felelősségi körébe tartozott, hogy a privatizációra került vállalatokat felkészítsék a privatizáció megkezdésére, kiválasszák a befektetőket, és lezárják a privatizációs folyamatot. A közvetlen privatizáció esetében nyilvánosan meghirdetésre került a pályázati lehetőség. Lehetőség volt a részletfizetésre is, azzal a kikötéssel, hogy amennyiben az első részlet befizetése fedezi a vállalat összértékének a húsz százalékát, a fennmaradó összeget az utána következő öt évben kell kiegyenlíteni (Báger et al., 2004).

A második út az volt, hogy az állami vállalatokat szervezeti egységenként értékesítették vagy bérbe adták (Török, 2011).

Ez a közvetett privatizáció vagy más néven tőkeprivatizáció keretein belül történt. Ebben az esetben a Kincstár az állami vállalatot első lépésként társasággá alakította át. Ennek indítványozása a vállalat vezetésétől is érkezhett, de magától Kincstártól is. A vállalat részvénytársaságként (RT) vagy korlátolt felelősségű társaságként (KFT) működhetett tovább. Az RT esetében öttagú felügyelőbizottság vezette a vállalatot, melynek a tagjai között két tag a munkavállalókat képviselte. A KFT esetében Kincstár kijelölt egy személyt, aki felügyelte a vezetőség munkáját. Ezeknek az átalakított vállalatoknak a megvásárlásra többféle mód is volt. Ezek között volt a nyilvános ajánlattétel, a nyilvános tender, nyilvános meghívás alapján történő piaci értékesítés, illetve egy bejelentést tevő entitás általi ajánlat elfogadása is (Báger et al., 2004).

1991-ben a lengyel privatizáció vesztett a lendületéből mert olyan vállalatok maradtak az állam többségi tulajdonában, amelyeknek stratégiai jelentőségük volt, vagy esetleg nem voltak elég vonzóak a külföldi tőke számára. Ilyenek voltak a közművek, a vasúti szolgáltatások és a vasúti infrastruktúra (Báger et al, 2004).

Lengyelországban 1993-ban a kuponos privatizációt is lehetővé tették, azonban ez a technika nem töltött be jelentős szerepet (Török, 2011).

5.9. Csehszlovák reformkísérletek

Az 1950-es években Csehszlovákia a szovjet blokk legfejlettebb iparával rendelkezett, és versenyképes termékeket állított elő a nyugati piacra is. Jelentős széntartalékkal is rendelkezett, ami a nehézipari termelés bővülését is biztosította. A nehéziparon belül a fegyvergyártás kiemelt szerepet kapott a gazdaságban, ami az 1980-as évekig megmaradt (Horbulák, 2018).

Csehszlovákiában több reformkísérlet is született, az első 1957-1960 között zajlott le. Az első reformkísérlet során felfüggesztették az erőszakos téészesítést, a beruházásokat átcsoportosították, emelték a szociális kiadásokat (Horbulák, 2018).

1961-ig gazdasági növekedést mutatott az ország, majd következett a stagnálás. A megtorpanás okát az akkori elnök, Antonín Novotný a vállalatok túlzott önállóságában látta.

A második reformkísérlet 1964 és 1968 között történt. A reformkísérlet arra épült, hogy a vállalatokat anyagilag is érdekeltté kívánták tenni a termelésben (Horbulák, 2018).

Bár a szakirodalom két reformkísérletet ismer, de véleményem szerint ide tartozik még az 1987-ben elfogadott reformcsomag is. A tervezet tartalmazta a vállalati önállóság növelését. A gyártást és a külkereskedelmet más módon kívánta összekapcsolni a korábbiakhoz képest.

Ezekkel az átalakításokkal próbálták a gazdaságban érdekeltté tenni az egyént, így ösztönözve a hatékony gazdálkodásra (Báger et al., 2004).

5.9.1. A csehszlovák privatizáció

A volt szocialista országok között elsőként Csehszlovákiában zajlott le a privatizáció. Jellemzője volt, hogy a lakosság nagy részét és az állami vagyon túlnyomó részét érintette.

A kezdeti szakaszban, 1990-ben kidolgozott törvény értelmében, 1991-ben nyilvános árverésen kerültek licitre kisvállalkozások, üzletek. Ennek a lényege az volt, hogy a hazai lakosság alacsony tőkeellátottsága nem okozott gondot a keresleti oldalon, és a magánosítási folyamat gyorsan végrehajtható volt. Ennek több pozitívuma is volt. Ezen vállalkozások tulajdonosainak érdekévé vált, hogy növeljék a keresletet a munkaerőpiacon és újabb beruházásokat eszközöljenek, amelyekkel javítják a szolgáltatások színvonalát. Így erősítették a hazai magánvállalkozásokat (Bráger et al., 2004).

Az akkor még kipróbálatlannak számító kuponos privatizáció, melyet 1992-ben és 1993-ban hajtottak végre, igen nagy jelentőséget kapott. A kormány a lakosság körében kuponok ellenében üzletrészeket osztott szét. A füzetek 1000 pontot értek, és automatikusan vállalati részesedést jelentettek. Ezeket a kuponfüzeteket minden 18 év feletti állampolgár

megvásárolhatta. Ezt a módszert a lakosság támogatta, mivel a korábban vezető pozícióban lévő személyek nem élveztek semmilyen előnyt (Tóth et al., 2003).

A reprivatizációt is a privatizáció egyik elemének lehet tekinteni. Ebben az esetben az 1948 után eltulajdonított vagyonelemeket közvetlenül visszajuttatták az eredeti tulajdonosoknak. Ez volt a legegyszerűbb módja a kárpótlásnak. A privatizáció ezen módját ritkán alkalmazták, mert nem voltak egyértelműen követhetőek a tulajdonjogok változásai (Tóth et al., 2003).

5.10. A lengyel, a csehszlovák és a magyar modell összehasonlítása

Mindhárom országra jellemző volt a privatizáció során, hogy el akarták kerülni a külföldi többségi tulajdonszerzést.

A Lengyelország és Magyarország közötti hasonlóságok egyike a magas államadósság volt. Lengyelország 50 % adósságelengedést harcolt ki magának az állami hitelezőitől a piacgazdaságra való átállás elősegítése érdekében. Lengyelország nemzetközi gazdasági megítélése viszont megegyezett a magyaréval a 90-es évek közepétől. A mai napig Csehország 3 százalékponttal, Lengyelország pedig 2 százalékponttal kevesebb államadósság-szolgálatot teljesít a hitelezőivel szemben, mint Magyarország (György et al., 2016).

Magyarországnak banki hitelei voltak. A tőke bevonására értékpapír-kibocsátással volt lehetőség, illetve voltak tapogatózó lépések a német kormány felé, hogy Magyarország kaphasson kedvezményes hitelt (Botos, 2015).

Az Antall-kormány nem vállalta a banki hitelek törlesztésének megtagadását, mivel ez belpolitikai válságot is okozhatott volna. Ezt a képet árnyalja, hogy a kormánynak még a megválasztását megelőzően nyilatkoznia kellett a fizetési hajlandóságról. Egy olyan méretű országnál, mint Magyarország, a külföldi hitelezők nem tartottak az államcsőd esetleges hatásaitól – mint például Brazília esetében – így a fizetési ígérethez ragaszkodtak (Botos, 2015).

Az Antall-kormány az államilag szervezett privatizációt részesítette előnyben. Lengyelországgal és Csehszlovákiával ellentétben, Magyarországon elsősorban a készpénzes privatizáció történt meg, nem pedig a voucher-es privatizáció. Ennek a döntésnek a hátterében az adósság-visszafizetési kényszer állt. A magas államadósság miatt devizabevételre volt szüksége az államháztartásnak. Mivel a magyar lakosságnak kevés megtakarítása volt, így a vevők főként külföldről érkeztek, ezáltal deviza áramlott az országba (Gulyás, 2009).

A magyarországi készpénzes privatizációra a tőkepiaci privatizáció eszközeivel került sor. Ezeket a nagyobb és eredményesebb vállalatok magánosításakor lehetett alkalmazni. A vállalat részvényeinek kisebbségi hányada került értékesítésre a tőzsdén. A másik módszer az volt,

amikor zártkörű, nyílt és meghívásos pályázatok jelentek meg a nyilvános árverések mellett (Török, 2011).

A privatizáció során a legnagyobb közvetlen külföldi tőkebefektetések Németországból (28%), az Egyesült Államokból (26%), Ausztriából (10%) és Franciaországból (10%) érkeztek. Magyarország régiós összevetésben is kedvelt volt a befektetők körében, ennek köszönhető például az autógyártók korai megjelenése (GM – 1992, Suzuki – 1992, Audi – 1994) (Domonkos, 2022).

A régióban a működő tőke nagy része Magyarországra érkezett (Romsics, 2010).

1990-ben az Állami Vagyonügynökség 20 nagyvállalat eladását szervezte meg. A kormány a hazai vevőket próbálta előnyben részesíteni az árajánlatok versenyeztetésével és további hitelkonstrukciókkal, illetve gazdasági programokkal. Ilyen volt a Start hitel, az e-hitel (Egzisztenciális hitel), a Privatizációs hitel és a Kisbefektetői Részvénytulajdonos Program (Gulyás, 2009).

Az e-hitel révén 15 éves futamidővel juthattak a kisbefektetők több tízmilliós hitelhez 7 % kamattal akkor, amikor a banki kamatok 30 % körüliek voltak általánosságban.

Egy másik mód pedig az MRP, azaz a Munkavállalói Részvénytulajdonos program. Ennek 10 éves volt a futamideje, és szintén 7 % kamatra adott hitelt a dolgozóknak. Ezzel a lehetőséggel 45 ezer munkavállaló élt (Romsics, 2010).

Az MRP 1992-ben lépett életbe. Az ügylet lebonyolítására szervezetet hoztak létre. Azok élhettek a lehetőséggel, akiknek minimum 6 hónapos munkaviszonya volt a vállalatnál vagy annak jogelődjénél (Bráger et al., 2004).

Az állam a kiskereskedelmi boltokat nem hálózatként, hanem boltonként bocsájtotta megvételre, amelyekre így csak a hazai befektetők pályázhattak (Bod, 2018).

A készpénzes privatizáció mellett a voucher-es sokkal kisebb szerepet játszott Magyarországon, mint Csehszlovákiában és Lengyelországban, de volt rá példa, amely végül a kárpótlási jegyek formájában jelent meg (Gulyás, 2009).

6. A KÁRPÓTLÁSI RENDSZER

A rendszerváltás a volt KGST országokban több hullámban ment végbe. Csehszlovákiában, Lengyelországban és Magyarországon is különböző szakaszai voltak. A kísérletező jelleg mindvégig jelen volt az említett országokban, mivel nem volt biztos recept a tervgazdálkodásról a piacgazdaságra való áttérésre (Tóth et al., 2003).

A kárpótlás kezdeti időszaka még a Németh-kormányhoz köthető. Az 1956-os forradalom áldozatainak járó anyagi és morális elismeréseként merült fel először a kárpótlás gondolata. Ez a gondolat keveredett a tulajdonviszonyok átalakításának, valamint a széleskörű igazságtételnek az igényével. Ezen igények mentén az 1956-ra vonatkozó törvény 1989 november 1-jén született meg (Mihályi, 2010).

Az Országgyűlés döntött a második világháborút követően internáltaknak és kitelepítetteknek a jóvátételéről. Ezt a törvényt még négy további követte. Ezek a törvények a nácizmus üldözötteinek, a német kisebbségnek, a hadifogságba hurcoltaknak és az 1945-1963 közötti politikai elítélteknek a sérelmeit kívánták orvosolni. Ez kétmillió magyar állampolgárt érintett. Hétszázezer ember személyi kárpótlásban, ötszázezer ember vagyoni kárpótlásban részesült. A kárpótlási rendszer átalakította a falvak tulajdonviszonyait, több földárverést is tartottak. A megművelhető földterületek egyharmada cserélt gazdát (Mihályi, 2010).

6.1. A kárpótlás törvényi háttere

1994 -ig az Antall-kormány idején összesen három kárpótlási törvény született, továbbá 1994-ben kiegészítették az első kárpótlási törvényt (Báger et al., 2004).

Az első kárpótlási törvény az állam által, 1949 után, magánszemélyek felé okozott vagyoni károk kárpótlását tette lehetővé. Az okozott vagyoni károkat kárpótlási jegy (KPJ) formájában oldotta meg, az államosított lakások és termelőszövetkezetbe kényszerített földek kárpótlását részlegesen. Kétszázezer forintig a teljes összeg értéke visszajárt, afölötti összeg esetében degresszíven csökkent. Ötmillió forintnál határozták meg a felső határt (Mihályi, 2010).

Földkárpótlási alapot hoztak létre, így az abba tartozó állami területek már nem kerülhettek privatizáció alá. A törvény engedélyezte, hogy egy aranykorona értékű földterület ára ötszáz forintig leértékelhető legyen (Antal, 1999).

Az első kárpótlási törvény nem korlátozta a külföldi állampolgárok termőföld-vásárlását. A külföldi kézbe történő KPJ-felhalmozódás ellen 1994-ben törvényt hozott az Antall-kormány. Ebben a törvényben megtiltották a külföldi állampolgárok földterület-vásárlását (Antal, 1999).

A második kárpótlási törvény 1992-ben csak a kárpótlás kezdő dátumát terjesztette ki 1939-ig. A harmadik kárpótlási törvény a személyi szabadság megvonásáért, szovjet hadifogságért ítélt kárpótlást irányzott elő olyan személyek számára, akiket a magyar bíróság ítélete alapján rabosítottak. A negyedik kárpótlási törvény, egyben az első kárpótlási törvény kiegészítője, részben a zsidó és roma közösségek kárpótlási ügyét jelentette. A Magyarország által aláírt párizsi békeszerződés alapján korábban nem kapták meg azt (Mihályi, 2010).

6.2. A kárpótlás támogatói és ellenzői

A kárpótlás, mint kormányprogram csak egy párt programjába került bele, ez pedig a Független Kisgazdapárt (FKGP) volt. Nem a teljes kárpótlás szerepelt náluk sem, csak a termőföldek reprivatizációja. Úgy gondolták, hogy a parasztságot ért megpróbáltatások egyetlen megoldása a termőföldek visszaszolgáltatása eredeti tulajdonosuknak. Úgy vélték, hogy a reprivatizáció nem lehet gazdasági megfontolás tárgya, hanem egy szükségszerű lépés volt a kormány részéről (Mihályi, 2010).

AZ MDF 1989-es programjában nem volt szó sem reprivatizációról, sem pedig a volt tulajdonosok kárpótlásáról. Csak a mezőgazdasággal kapcsolatban került szóba a reprivatizáció, a kolhoz típusú szövetkezetekbe kényszerített gazdák visszakapták volna a földjeiket abban az értelemben, hogy maguk dönthettek volna arról, hogy önállóan vagy önkéntes szövetkezetek létrehozásával művelik tovább a földeket (Pongrácz, 1996).

Az SZDSZ úgy gondolta, hogy a kárpótlás összefüggésben állt a privatizációval így racionálisnak tartották. Az volt a javaslatuk, hogy az állam az állami vagyonból biztosítsa a kárpótlást, viszont ne az életjáradékok vagy a szövetkezeti földek terhére tegye azt. A teljes állami vagyon 10 százalékát kívánták a magyar állampolgárok között kiosztani vagyonjegy formájában. Ez fejenként húszezer forintot jelentett volna. Az SZDSZ ezt tartotta megvalósíthatónak az akkor kidolgozás alatt álló dolgozói részvényvel szemben mivel az csak a vállalati szférában dolgozóknak jelentett volna többletjövedelmet (Mihályi, 2010).

A kárpótlás ellenzői közül a legjelentősebb ellenállást a FIDESZ fejtette ki. Meglátásuk szerint nem egyszeri jövedelem-kiegészítés lett volna a célravezető, hanem egy folyamatos jövedelem-kiegészítés. Úgy gondolták, hogy az egyszeri kárpótlás károkat okozhat a társadalomban. Valószínűleg Orbán Viktor (FIDESZ) akkori tanácsadója sugalmazta ezt a gondolatot. Bence György filozófus úgy gondolta, hogy a régebbi sérelmek már csak részben érintik az 1990-es évek emberét, és ha most akarnák kárpótolni a régi igazságtalanságokat, azt lehet, hogy csak mások kárára lehetne megtenni (Mihályi, 2010).

Az MSZP az MSZMP utódpartjaként nem volt abban a helyzetben, hogy a kárpótlás ellenzője legyen. Viszont a kárpótlás olyan formáját támogatták, amelyben a földkárpótlás nem rontotta a termelősövetkezetek és állami gazdaságok működését. Így a FIDESZ volt az egyedüli ellenzője a kárpótlásnak. A továbbiakban nem volt nyílt elutasítás a kárpótlással kapcsolatban, azonban az Antall-kormány gazdaságpolitikussai, mint például Matolcsy György és Kupa Mihály nem titkolták, hogy nem értenek egyet vele (Mihályi, 2010).

A FIDESZ és az MSZP a privatizációból befolyt összegeket kizárólag az államadósság mérséklésére akarták fordítani. Ezeket hosszas parlamenti viták követték, amelyekből végül megszülettek a kárpótlási törvények. Ezeknek a törvényeknek az volt a lényege, hogy az 1948 utáni államosítással okozott anyagi károk nem kerülnek teljeskörűen és alanyi alapon megtérítésre, hanem csak részlegesen és méltányossági alapon (Gulyás, 2009).

Láthatjuk, hogy két ellentétes felfogás volt a kárpótlással kapcsolatban. Az egyik, hogy a szocializmus csak egy rendellenes epizód volt a történelemben és az ebben az időszakban meghozott törvények semmisnek tekinthetők. A másik, hogy az új törvények értelmében nem lehet a korábbi törvények alkotmányellenes voltát vizsgálni. Lehetséges, hogy a korábbi törvények esetlegesen kifogásolhatók, de akkor is érvényesek voltak. Az Antall-kormány megpróbált egy köztes megoldást találni a két álláspont között. Magát a reprivatizációt elutasították, kivételt téve az egyházi vagyonnal – ez az alábbiakban kifejtésre kerül. A kárpótlási törvények tisztázni kívánták a tulajdonosi viszonyokat is Magyarországon, mivel a piacgazdaságra való áttérésnek ez egy alapfeltétele volt (Pongrácz, 1996).

6.3. A kárpótlás politikai következményei

A választások után az FKGP a kormánykoalíció tagja lett. Megpróbálták érvényesíteni az akaratukat, így a két párt, az MDF és az FKGP koalíciós programjába bekerült a reprivatizáció. Az FKGP értelmezése szerint a kárpótlás csak részmegoldás lehet. Ez fontos politikai változásokkal járt.

Az első az volt, hogy korábban az összes párt egy erkölcsi alapon járó nyugdíj-kiegészítésként képzelte el a kárpótlást, azonban ettől fogva az szorosan összekapcsolódott a privatizáció ügyével. Az Országos Kárpótlási Hivatal (OKH) a munkaügyi minisztérium alá tartozott. A korábban említett, 1991-es kárpótlási törvény elfogadásakor csak az MDF és a KDNP szavazta meg azt egységesen, az FKGP-n belül nem volt egységes támogatása a törvénynek. Torgyán

József (FKGP) is nemmel szavazott. Érdeemes megjegyezni, hogy az FKGP kettészakadása – ami szintén 1991-ben történt – ezen törvény elfogadásához kapcsolódik (Mihályi, 2010).

A második, hogy Antall József az Alkotmánybírósághoz fordult jogorvoslatért az FKGP-vel fennálló vita miatt. Beadványában többek között azt a kérdést tette fel, hogy a reprivatizáció szemszögéből különbséget lehet-e tenni állampolgár és állampolgár között a veszteségeiket tekintve; illetve, hogy a kárpótlás nagysága különbözik-e veszteségeik mértékétől függően. A második kérdés pedig, hogy jogszerű lépés lenne-e a TSZ-ek földjeit a korábbi sérelmek orvoslására elosztani. A reprivatizáció hamarosan lehetlenné vált, mert az önkormányzati törvény a tanácsosi lakásokat a települési önkormányzatoknak juttatta, így ezek kiestek a reprivatizáció lehetőségéből. Az előprivatizációs törvény is lehetlenné tette, mivel a privatizáció után új tulajdonosokhoz került szolgáltató egységek már jogilag nem kerülhettek reprivatizáció alá (Mihályi, 2010).

A harmadik következmény, hogy az Antall kormány a számára fontos, 1956-os szervezeteket megsértette, mivel a földtulajdoni viták miatt a politikai üldözöttek kárpótlása háttérbe szorult. Ezen szervezetek jobbra tolódtak, a MIÉP (Magyar Igazság és Élet Pártja, 1993) szélsőségessé vált, az MDF pedig elvesztette nagypárt jellegét (Mihályi, 2010).

6.4. Az egyházak kárpótlása

Az első kárpótlási törvény kizárta a jogi személyek kárpótlását. Azonban 1991-ben az Országgyűlés az egyházi ingatlanok esetében részleges vagyonvisszaadás mellett rendelkezett. A törvényben 1948-at jelölték meg a vagyonelkobzás kezdeti időpontjának. A történelmi egyházak (katolikus, református, evangélikus és izraelita felekezetek) ezt tudomásul vették, azonban nem fogadták el. A teljes restitúcióhoz ragaszkodtak. A katolikus egyház az 1945-ös dátumot jelölte meg, mivel a szerzetesrendek tulajdonát ebben az évben kobozták el. A másik indokuk a kánonjog volt, miszerint az egyházi tulajdonról csak a katolikus egyház feje, a pápa mondhat le. Ezzel a törvénnyel az MSZP, SZDSZ és a FIDESZ sem értett egyet, igaz más megfontolások alapján. A FIDESZ meglátása szerint ez a törvény az egyház függését erősítette volna az államtól. Az egyházi kárpótlási törvény csak az épület-ingatlanok visszaadásáról rendelkezett. Csak azokat az épületeket érintette, amelyek az általános hitélet gyakorlásához szükségesek voltak (Mihályi, 2010).

Az Antall-kormány az egyházak közhasznú munkájával indokolta a reprivatizációt. Az 1992-ben hatályba lépett törvény kimondta, hogy tíz éven belül, azokat az ingatlanokat kell

visszakapniuk, melyek nélkülözhetetlenek az oktatási, egészségügyi és kulturális céljaikhoz. Tizenkét egyház volt érintett a kárpótlásban, ezeket az ingatlan-igényeket az egymást követő kormányok törlesztették (Romsics, 2010).

Összességében háromezer-ötszáz ingatlant kaptak vissza az egyházak és további ezerhét-harminc ingatlanról éves járadék fejében mondtak le. A katolikus egyház ezerkétszáz-tizenhat, a református egyház háromszázkilencvenegy, az evangélikus egyház ötvenhárom és a MAZSIHISZ százharminc ingatlanjáról mondott le. Gazdaságpolitikai szempontból csekély volt a kárpótlás nagysága, megközelítőleg kétszáz-kétszázötven milliárd forintot tett ki (Mihályi, 2010).

6.5. A kárpótlás gyakorlati megvalósítása

Az első kárpótlási törvény alapján százmilliárd forint összegben került kibocsátásra kárpótlási jegy, a második kárpótlási törvény alapján pedig további harmincmilliárd értékben. Ennek az összege a privatizálandó vagyonhoz képest nem volt magas, az értéknövekedés figyelembevételével sem. A jogrendszert át kellett alakítani, mivel nem voltak meg a törvényi előzmények a kárpótlások mértékének meghatározásában. A kárpótlás kérdésének nem volt túl nagy a társadalmi támogatottsága, az állampolgárok többsége nem részesült belőle így diszkriminációt is jelentetthetett. A fiatalabb csoportok, mivel nem éltek át az előző rendszer súlyosabb éveit, mindenféle kárpótlást elutasítottak. A gazdasági csoportok mellett a szocialista rendszer hasznélvezői sem támogatták a kárpótlás végrehajtását. A kárpótlottak között sem volt egyértelmű a fogadtatás, mivel lehetséges volt, hogy túl későn érkezett a jóvátétel. A kárpótlás nem készpénzben, hanem a korábban említett kárpótlási jeggyel (KPJ, egyfajta speciális értékpapír) történt (Báger et al., 2004).

Az Országos Kárpótlási Hivatal jogutódja 1991-től az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal volt. A KPJ szabadon forgatható és átruházható értékpapír volt. A KPJ papírok az állami vagyonkezelők által megvételre hirdetett vagyonrészek megvásárlása útján kerülhettek ki a forgalomból. A KPJ-ket az Állami Pénznyomda állította ki, azonban, még az Antall kormány idején kiderült, hogy könnyen hamisíthatóak. Az első kárpótlási törvény úgy rendelkezett, hogy a végső felhasználás után a KPJ-knek megsemmisítésre kell kerülniük (Mihályi, 2010).

Több felhasználási lehetősége volt a kárpótlási jegyeknek, az egyik az volt, hogy a KPJ -re jogosult önkormányzati lakás megvételére használta fel. A másik az életjáradék volt, azonban ezt kevesen választották, mivel a KPJ-re jogosult halála után a családja nem tarthatott igényt rá a továbbiakban. Mivel a lakosságnak nem volt meg az elméleti tudása, hogyan lehetne a KPJ-t

a privatizációban felhasználni, nem sokan választották ezt a módját. Viszont a KPJ-n vásárolt földterületek száma magas volt, áron alul értékesítették a termőföldeket az árveréseken (Báger et al., 2004).

Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a licitálók előre megegyezhettek az árverésre bocsátott földterületek áráról, így hiába volt egy terület kikiáltott ára háromezer forint, ha csak ezer forintot ajánlottak érte a licitálók (Antal, 1999).

A kárpótlás a mezőgazdaságra nézve negatív következményekkel járt. A kárpótlásra és privatizációra kijelölt állami és szövetkezeti földeket licitálásra bocsátották, így nem feltétlenül kerültek vissza a földek jogos tulajdonosukhoz, spekulációs célból pedig túllicitálhatták a helyi falusiakat az idegen licitálók. A kárpótlási törvény nem határozta meg a kárpótlás során kialakítható parcellák méretét, ennek köszönhetően megművelésre alkalmatlan méretű parcellák, úgynevezett nadrágszíjparcellák jöttek létre (Gulyás, 2009).

A KPJ szabadon átruházható volta miatt visszaélésekre és spekulációs föld-felvásárlásra is felhasználható volt. Többségében az idősebb korosztály és a városi réteg eladta a KPJ-ket, amelyek brókercégek és külföldi vásárlók kezében összpontosultak (Antal, 1999).

KONKLÚZIÓ

Szakedolgozatomban áttekintettem az Antall-Boross-kormány gazdaságpolitikáját, különös tekintettel a privatizációra és a kárpótlásra.

A feldolgozott források között több is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy lett-e volna lehetőség arra, hogy a rendszerváltás előtt felvett külső adósságaink egy részét a külföldi hitelezők elengedjék. Egyértelmű, hogy az első, a rendszerváltás után demokratikusan megválasztott kormánynak teljesen más mozgástere lett volna ebben az esetben.

A hitelek elengedésének reális lehetőségére semmilyen hiteles forrás nem utalt, valószínű, hogy ezt nem lehetett volna elérni. A devizaadósságok visszafizetésének kényszere, az IMF-fel való kapcsolatunk, a koalíciós partnerek politikai nyomásgyakorlása egyaránt korlátozták a kormány mozgásterét.

A kormány gazdaságpolitikájának legfontosabb feladatai közé tartozott a KGST megszűnésével átalakuló piaci környezethez való alkalmazkodás.

Elismerésre méltó eredménynek számít, hogy sikerült az inflációt kordában tartani, valamint külföldi tőkebefektetőket vonzani az országba.

Azáltal, hogy a kormány nem jelentett be fizetésképtelenséget, megkönnyítették a társadalomnak a piacgazdaságra való átállást és a hitelezők bizalmát is elnyerték.

A magyar privatizáció folyamatán erősen látszik, hogy mennyi külső kényszer nehezedett a kormányra. A hazai magánosítás során jelentős szerepet kapott a spontán privatizáció. Ez feszültségeket gerjesztett a társadalomban. A kormány fontos törvények meghozatalával szorította keretek közé a magánosítást. Többek között a devizaigény miatt, a készpénzes privatizáció került előtérbe, melyben a hazai tőkésréteg hiánya miatt a külföldi tőke kapott nagyobb szerepet.

Szorosan kapcsolódik a privatizációhoz a kárpótlás témaköre. Kutatásom során ez ragadta meg leginkább a figyelmemet, mert a kárpótlás a mai napig érzékeny téma a közbeszédben. Érdeemes megvizsgálni, mely politikai pártok, milyen okok miatt támogatták, vagy éppen elleneztek a kárpótlás egyes formáit. Több, a rendszerváltás utáni magyar politikában meghatározó párt és személy pályafutása indult ezekben az években.

IRODALOMJEGYZÉK

Antal Zoltán (1999): A magyar mezőgazdaság átalakulása 1991-1997 között. Földrajzi Értesítő, 1999, 237-251.

Forrás: http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE1999/FE19993-4_237-251.pdf

Letöltve: 2022.04.10.

Báger Gusztáv (szerk.) et al. (2004): Privatizáció Magyarországon. In: Kovács Árpád

Forrás: https://www.asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Archiv_tanulmanyok/privatizacio.pdf?ctid=868

Letöltve: 2022.04.02

Bélyácz Iván (1995): Privatizáció, tőkehiány, egyensúlyi zavarok. Marketing & Menedzsment, 1995, 57-61.

Forrás: <https://journals.lib.pte.hu/index.php/mm/article/download/2296/2113>

Letöltve: 2022.04.08.

Bod Péter Ákos (2018): Magyar gazdaságpolitika-tűzközelből. Akadémiai Kiadó, Budapest

Bod Péter Ákos (2019): A Magyar Gazdaságpolitika 1989 és 2019 között. Gazdaság és Pénzügy, 2019.

Forrás: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4206/>

Letöltve: 2022.03.29.

Botos Katalin (2008): Egy közép-európai kisállam nyomorúsága, avagy: hogyan lettünk az elsőkből az utolsók. Közép-Európai Közlemények, 2008, 7-17.

Forrás: <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/11805/11665>

Letöltve: 2022.04.01

Botos Katalin (2010): Rendszerváltozás után: ki kit finanszíroz. Statisztikai szemle

Forrás: https://www.ksh.hu/statszemle_archive/2010/2010_12/2010_12_1157.pdf

Letöltés: 2022.04.08

Botos Katalin (2015): Terhes örökség. Pénzügyi Szemle. 2015, 493-502.

Botos Katalin (2019): A magyar eladósodás okai. Valóság, 2019, 42-53.

Forrás:

http://www.epa.hu/02900/02924/00077/pdf/EPA02924_valosag_2019_06_042-053.pdf

Letöltve: 2022.04.08

Botos József – Botos Katalin (2020): Nyugdíjrendszer a változó társadalomban. Pénzügyi Szemle, 2020, 7-22.

Forrás: http://real.mtak.hu/107841/1/botosk-2020-1-mpdf_20200330161149_63.pdf

Letöltve:2022.03.27.

Csaba László (1998): A rendszerváltó gazdaságpolitika egy évtizede. Beszélő ,1998 16-25.

Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-rendszervalto-gazdasagpolitika-egy-evtizede>

Letöltve: 2022.04.02.

Csaba László (2018): Válság, Gazdaság, Világ. Éghajlat Kiadó, Budapest

Csutora Mária (2008): Környezeti kihívások és válaszok, Magyarország hozzájárulása a világ környezeti problémáihoz (1960-2005) in: Rendszerváltás és Kádárkorszak, Kossuth Kiadó, 2008

Forrás: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/250/1/Magyarország_hozzajarulasacikkvegl.pdf

Letöltve:2022.04.15.

Domonkos Endre (2022): An Economic History of Hungary form 1867. Pallas Athéné Kiadó, Budapest

Fischer Ferenc (2005): Kétpólusú világ 1945-1989. Dialóg Campus Kiadó, Budapest

Gulyás László (2009): A Modern Magyar Gazdaság Története. JATEPress, Szeged

György László-Veress József (2016): 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell. Pénzügyi Szemle, 2016, 367-388.

Halmos Csaba (2006): Foglalkoztatáspolitikai – rendszerváltás. Munkaügyi Szemle, 2006, 31-37.

Forrás: http://www.munkaugyiszemle.hu/sites/default/files/Halmos_Csaba.pdf

Letöltve: 2022.04.15.

Hamar Judit (2000): Magyarország külkereskedelmének 1988- 1998 közötti alakulása és az EU-csatlakozás várható hatásai. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, 2000

Forrás: <http://mek.niif.hu/01400/01462/01462.pdf>

Letöltve:2022.04.23

Horbulák Zsolt (2018): Gazdasági reformkísérletek Csehszlovákiában a szocializmus idején. Világtörténet, 2018, 399-414.

Forrás: http://epa.oszk.hu/03500/03576/00003/pdf/EPA03576_vilagtortenet_2018_03_399-414.pdf

Letöltve: 2022.04.2.

Karácsony Péter (2020): A rendszerváltás gazdasági hatásainak. Közép-Európai Közlemények, 2020, 141-155.

Kiss Katalin (2014): A hazai kis- és középvállalkozások strukturális és területi jellemzői európai uniós összevetésben. Modern Geográfia, 2014 1-24.

Forrás: http://real.mtak.hu/136561/1/2014_IV_01_kiss.pdf

Letöltve: 2022.04.09.

Köves András (2003): A KGST-kereskedelemtől az EU-csatlakozásig. Közgazdasági Szemle, 2003 ,635-653.

Forrás: <http://www.epa.hu/00000/00017/00095/pdf/04Koves.pdf>

Letöltve:2022.04.22.

Központi Statisztikai Hivatal:

Gazdaságilag aktívak bruttó átlagkeresete és reálkeresete

Forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html

A külkereskedelmi termékforgalom volumenindexe 1960-1990

Forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qkt001.html

Bruttó hazai termék, fogyasztás és felhalmozás

Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/gdp/hu/gdp0002.html

A nemzetgazdasági beruházások hosszú idősoros adatai

Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/ber/hu/ber0001.html

A munkanélküliek száma kor és nem alapján 1990-ben

Forrás: https://www.ksh.hu/statszemle_archive/1997/1997_12/1997_12_1022.pdf

Letöltve:2022.04.22

Mészáros Tamás, Tátrai Miklós (2009): A privatizáció 20 éve Magyarországon. In.: Magyarország politikai évhuszadkönyve – Kormányzati rendszer a parlamenti demokráciában 1988-2008. Arcanum Adatbázis Kiadó

Forrás: http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-16_meszaros.html

Letöltve:2022.04.04.

Mihályi Péter (1997): Privatizáció és vagyonkezelés, Régi és új dilemmák. Közgazdasági Szemle, 1997, 177-198.

Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00025/pdf/mihalyi.pdf>

Letöltve: 2022.04.10

Mihályi Péter (2010): A magyar privatizáció enciklopédiája. Pannon Egyetemi Kiadó, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest

Pongrácz Tibor (1996): Magyarország a XX. században II. kötet. In: Kollega Tarsoly István,1996, 671-704.

Forrás: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/392.html#II-671>

Letöltve: 2022.04.10.

Romsics Ignác (2010): Magyarország története a XXI. században. Osiris Kiadó, Budapest

Szikra Dorottya (2017): A magyar nyugdíjrendszer a rendszerváltás óta. In: Ferge Zsuzsa (szerk.) Társadalom- és szociálpolitika Magyarország, 1990-2015. Osiris, Budapest

Forrás: http://real.mtak.hu/84683/1/TB_25_Szikra.pdf

Letöltve:2022.04.02.

Tóth Máté (szerk.) et al. (2003): A privatizáció összehasonlító elemzése a csatlakozó és egyes átalakuló gazdaságokban – International Center for Economic Growth, European Center (ICEG EC)

Forrás: http://www.gasparalapitvany.eu/docs/98_privatization.pdf

Letöltve: 2022.04.08.

Török László (2011): Az Európai privatizációs modellek komparatív elemzése posztoszocialista és piaci intézményi eljárások a magánosításban. Köz-gazdaság: Tudományos füzetek, 2011. 181-196.

Forrás: <http://retp.eu/index.php/retp/article/view/861/814>

Letöltve: 2022.04.13.